

13
3029

LEMENTA
METAPHYSICAE

MATHEMATICUM IN MOREM
ADORNATA

A B

ANTONIO GENUENSI

In Regia Neapolitana Academia jam Ethic-
es, nunc Oeconomices Professore

SANCTISSIMO PATRI NOSTRO

BENEDICTO XIV.

P. M.
D.

Editio quarta Neapolitana multo auctior
& correctior.

Dominus est D. Hierardus Can^{cus} Cripezzi.

Huius si

Quae supra sunt

quodvis Dñi cognoscere
verba notata lege.

NEAPOLI MDCCLX.

EX TYPOGRAPHIA SIMONIANA

Superiorum Facultate.

Oportet in ea re maxime, in qua vitae ratio versatur, sibi quemquam confidere, suoque iudicio ac propriis sensibus niti ad investigandam & perpendendam veritatem, quam credentem alienis erroribus decipi, tamquam rationis expertem Quare sapientiam sibi adimunt, qui sine ullo iudicio inventa majorum probant, & ab aliis periculum more ducuntur.

Lactant. lib. II. cap. VII.

BENEDICTO XIV.
REI CHRISTIANORUM PUBLICAE
PONTIFICI MAXIMO
Regnique in terris Dei supremo Principi.

Laborum suorum primitias
ANTONIUS GENUENSIS
D. D. D.

DIVINA lege cautum est, B. P. M.
ut rerum humanarum omnium
primitiae per manus Summi Sacerdotis Deo facerentur. Quid autem Deo & Pontifici suo offeret

feret Levita? Nempe quando beatae regionis portio nulla obtigit, laborum saltem suorum primitias laetus exhibebit: secundum haec hilari mente & animo litabit. Viri ordine Levitae, professione Philosophi, genio Telluris bonorum incuriosi, idest, ut vulgus cenfet, paupertate *τρισμέγιστος*, primitias vides, *τρισμέγιστος* Tu, B. P. M. Maximus nempe Ecclesiae Princeps, Doctor, Pater, *Elementa nimirum Metaphysicae*, non ejus, quae inanes umbras capter, aut de cassis vocibus disserat, sed intimioris & sacrae disciplinae, qua divinarum, humanarumque rerum omnium, ac vitae tranquillae & beatae fundamenta prima continentur, quamque majores nostri, viri illi *μακάρες*, ipsam dixere & habuere sapientiam. Plures sunt, qui mirantur, me tantum operae in his studiis posuisse: tu, cujus ratione & manu Regnum Coelorum, quod in terris Christus servator noster fundavit, moderatur Deus, cujus regni sapientia est & principium, & medium, & finis; non ignoras quantae mihi suppetant rationes, quamobrem laboris mei non poeniteat. In primis autem intelligis, quantopere omnes mortales intersit rerum omnium, quae sunt, aut erunt, initia, processum, fines habere perspecta; sine quorum cognitione neque constans, & tranquilla haec nobis esse potest vita; nec illam plene beatam queamus adipisci. Tum te latere non potest, quam turpe sit Sacerdotibus, quod B. Basilius

gra-

gravissime pronunciat, perstreptentibus, qui foris sunt, profanis hominibus, & mundana sapientia sapientiae divinae petulanter insultantibus, nos velut inertia ac muta pecora tacere. Vetusti illi Patres nostri non dubitaverunt latebras omnes Graecae eruditionis scrutari, sicubi aut repetenda essent ab illis velut ab injustis possessoribus, quae in rem essent nostram, aut ipsis suis armis, veluti Philistheus gigans mucrone suo, essent confodiendi. Horum ego vestigia pressi; hos mihi imitandos proposui, dum mundi philosophiam perniciali isti pessimorum quorumque colluviei arginem pro virili ponere studui. Emerfere nuper, quod scis, ab Aquilone, viri aliquot ingenio praesidentes, lingua procaces, animo atque moribus depravati, qui quum rationi suae divinam rationem, quae summa est, substituendam in Religione non ignorarent, per summum nefas divinam omnem providentiae, & Religionis oeconomiam, altissime repetita oratione, sophismatibus suis subvertere conati sunt.

. *Quis talia fando*
Myrmidonum, Dolopumve, aut duri miles Ulyssæ
Temperet a lacrymis?

Ad eum nunc ego giganteum conatum quoad potis sum infringere adgredior: id unum in his Metaphysicae Elementis specto. Tuo quoque mo-

veor exemplo, qui, ut mittam hoc in loco tot Ecclesiasticorum canonum volumina, totque decretales epistolas, in quibus morum praecepta ex remotissima sapientia repetis, in iis certe libris, quos *de beatorum hominum canonizatione* summa cura scripsisti, & Miraculorum hostes, in primis Spinozam, & Prophetiarum derisores, ex penitissima ipsa Metaphysica, tam mascole, tantaque orationis elegantia, nitore, ac perspicuitate contudisti, ut illi in te non Pontificem modo revereri, sed acutissimum & disertissimum philosophum formidare didicerint, sibi que operae pretium habuerint, cur impudentiae se suae poeniteret. Accedunt eodem curae illae maximae, quibus Romae literas magnanime promovisti, dum veterem, quae supererat adhuc, scholarum rubiginem atque squalorem detergis, gravissimosque Philosophos, & in omni literarum genere subactos viros velut in orbis domicilium revocas, novosque literatorum confessus, in quibus res quaeque gravissimae pertractentur, cogis; quod intelligas ipse penitissime, Religionem Christianam, idest supremam Dei Sapientiam *absconditam a seculo*, in Christo tandem patefactam, Philosophiam non adspernari, neque evertere, sed velut pedissequam individuum adsciscere, & praeclaro consortio sibi copulare. In quo non modo immortalia Ecclesiae decora Leones, Gregorios, Innocentios, Alexandros humanarum, divinarumque rerum scientissimos
ipfos

ipfos & consultissimos, amantissimos vero doctorum hominum, atque vehementes literarum inter christianos Auctores, plane imitaris, atque exprimis, sed acutius etiam rationis & fidei remotissimos fines longe prospectas. Quae quum sint, quantis nominibus & Pontifici Summo, & maximo Philosopho, & literarum Parenti atque litteratorum hominum iusto aestimatori opusculum hoc qualecunque Levita debet? Quod superest, tu Regni in terris Princeps imperato; Ecclesiae supremus Doctor divinaeque legis interpret doceto: Christianorum Pater amantissimus foveto. Paratus sum a te Principe & Doctore, si quae peccavi (peccavi certe multa) poenam & sapientiam juxta obsequentissimus accepturus: a Patre amorem & tutelam adversus eos, qui, quantum alii profecere, sibi dentum putant, & immaniter irascuntur. Nam tu jubes, & obsequimur: doces, & audimus: amas, & exultamus. Scilicet, quae data est Christo aeterno Ecclesiae Pontifici *ex hominibus assumpto in Coelo & in terra omnis potestas*, eam Tu manu geris, ejus ex asse haeres constitutus in Petro: & Tibi non haedos tantum, sed & oves pascere mandatum, & confirmare fratres: & caritatis, qua primum Respublica Christiana coaluit, semper continetur, ut sit in omnibus *mens una & cor unum*, positus es fons uberrimus. Nam idcirco a Petro, cujus Tu successor es, plusquam a ceteris diligere in extrema

cum Apostolis conversatione sollicitus Christus postulavit. Te igitur obsecro atque obtestor, Pontifex, Doctor, Pater Maxime, ut ne invitus Sacerdotis tui oblationem acceptes, simulque jubeas, quae sint pollutae sacrificii mei partes, doceas quas fieri acceptiores oporteat. Te Christiani Regni incolumitati natum sempiternum Deus sospitet.

LECTO.

LECTORI HUMANISSIMO.

QUAE causae me duodeviginti ab hinc annis impulerint, quamobrem primum Elementa disciplinarum Metaphysicarum perscripserim, deinde ausus sum edere, eas tu habes, paucis quidem verbis, sed satis, ut opinor, in ea epistola enarratas, quam ego ad lectorem dedi, Primaeque parti editionis primae praefixi. Vix autem credidissem in tanta praecellentium librorum copia, quibus hoc oevi Europae Bibliothecae fatiscunt, meos libellos domesticis laribus dedicatos, nec ulla doctrina distinctos, nec accuratos, necdum perpolitos lima, ab ullo tam arvide lectum iri, ut ii legi occoepere. Itaque contra accidit, quam ego existimaveram. Ac lectitari primum coepti sunt, rei, ut fit, novitate, atque ab iis, qui vetera veluti vieta fastidiunt. Accessit exigua libellorum moles, quod non ultimum est oblectamentum, quo legare, inter cynoedos praefertim nostros magna volumina reformidantes. Mox (quod miraculi loco habeo) plerique etiam hominum doctorum degustaverunt. Postremo rumor latius pervulgatus est, ac eorum quoque plures excivit, quorum judicium ut est ab omni partium studio alienum, ita nemo est tam impudentis oris, qui non reveareatur. Ita factum est, ut intra non multos annos, postquam ego scilicet altera editione integrum opus hic vulgaveram, non in Italia modo, sed ultra Alpes, quum undique conquirerentur, saepe sine excusi, misere licet ubique foedati.

Ex

Exhinc duplex exiit fama. Plerique nimio studio abrepti celebrare opus, atque in privatas publicasque Scholas invehere: adolescentibus philosophis praelegere: me (quod omnem fidem superat) rerum Metaphysicarum veluti novum parentem habere. Quantopere ego ejusmodi hominum sententias demirarer vix dici potest. Eram scilicet mihi curtae suppellectilis meae plane conscius, ut saepe ipse mecum riderem, eas commentatiunculas, quas ego vix adolescentium crepundia censerem, tantis laudibus efferri, agnosceremque, non admodum esse difficile, quibus sumus & studiis, & moribus, hominem nulla etiam stipendia emeritum, locum obrinere aliquem in litteraria Republica; saepius vero me puderet, nulla adhuc barba, iis cogi assidere, quos constat Reipublicae philosophicae veluti Coriphaeos esse & Dictatores. Ita nempe vetustam & severam disciplinam nos juniores philosophi obliteravimus!

Jam plerique alii omnia ex adverso praedicare: leve opus contemnere: ambitiosum scribendi genus, ac Mathematicorum aemulans institutum false elevare: demonstrationes veluti insignes paralogismos proscindere, saepeque cachinnis accipere: infartas rebus longe petitis & alienis paginas: nimiam atque juvenilem adrogantiam: gravissimos veteres atque recentes philosophos male mulcatos, incertum impudentius, an contumeliosius: Scholae barbariem & ineptias saepe revocatas in Scenam.

At alii aperte bellum indicentes, firmis lateribus & ingenti voce vociferari, infames atque inestabiles auctores pravo studio celebratos: dogmata saepe ambigua, & quo spectent in dubio: specie improbantis foedissimos errores incautis lectoribus propinari, lepido saepe assumpto stylo, quo quasi catapotia ἀγῶν, ut Celsus ait, lenius deglu-

tian-

tiantur: novas pravo artificio inductas formulas, veteresque, & antiquitate sacratas abrogatas: gravissimas res per ludibrium pertractatas: ficta adversus hostes bella; nec leves conjurationis suspiciones. Adeo verum, nihil in vulgo modicum!

Hos ego rumores quum in dies percrebrescere audirem, omniaque rimarer attente, adjeci animum, ut quod parum considerate ac juveniliter scripseram, ad incudem rejicerem, anceps, atque eo incertior, quo vehementius judicia inter se decertabant. Nec libellos tantum meos ad quaestionem vocavi, & exasciare institui, sed me in primis: verebar enim, ne, quod ego pertimescebam valde, quidquam mihi adhaereret, quo fieret, ut jure mihi bellum pararetur. Postquam diu meipsum, meaque concutissem, duo mihi eo examine constiterunt: & illos, qui me summis laudibus extollebant, humanius licet, sed longe tamen (quid adinet dissimulare?) falsos: & hos qui ora, vultus, artus, membra, dilacerabant, immanius facere, quam oporteret, quamque ego meritus essem. Sed priores illi eo mihi visi sunt formidabiliores, quo amicitiores; quippe quoniam animos in me ingentes & confidentiores exsuscitare poterant, mihi que id persuadere, quod nemo est, qui non pronis auribus accipiat, & me scilicet in Philosophorum gente esse aliquem. Hos itaque constitui omnium maxime mihi cavendos, eosque non aliter audiendos, quam excantatricem olim Syrenem Ulysses: ne postquam Circes procula bibissem, nullus mihi amplius in humanam formam superesset reditus. Itaque, lector, si tu his nomen dedisti, ego tibi gratias & habebo maximas, & ago: Sed mihi (oro te ut ignoscas) tua istac palpatione usus non est. Apage sis igitur cum istis blanditiis. Audin tu illum? Secundae res acrioribus stimulis animos explorant; quia miseriae tolerantur; felicitate corrumpimur.

Igitur

Igitur adversariis meis bene precari, atque cum
iis familiarius agere coepi: neque enim eram igna-
rus, quantam, si sapimus, utilitatem ex inimicis
nostris capere possimus; quibus qui irascuntur, ii
non animadvertunt, mortalium esse neminem, qui
sine gravi acutoque exploratore, ac admonitore per-
petuo, non saepe marceat, & naturae cedat. Id
ego propalam profitebor, me longe ex illis uberio-
rem fructum collegisse, quam ex amicis. Illi me ut
omnia cribrarem, ventilarem, excuterem, seligerem
adegere: hi palpantes ad somnum incitaverant. In-
tellexi vero illos (odio, an amore non quaesiverim)
vehementius fuisse commotos, & iracundius, quam
aequum esflagitabat: jura omnia divina & huma-
na saepe violasse: sed tamen tam teneor, quam si
nulla ira, nulla invidentia, nulla ignorantia, ve-
rum ingenuus ac modestus veritatis amor commo-
visset. Saepe illi ineruditi quaestionum, quas ii
nobis excitavere, qui ab omni ratione & pietate
sunt extorres, atque in praesenti litterarum histo-
ria plane hospites, ea vertunt crimini, quae, quo
spectant, ignorant. Saepe vetustis armis armati,
clypeis, lorica, praeustis hastis, ac tenuibus quo-
que arundinibus, nec ultra arma virumque cano
sapientes, primum nova arma, nova bella mirati;
deinde tesseriis insueti, una Troes Rutulosque ha-
bent, patriamque prodi inique clamant, & turbas
minime necessarias concitant. Non raro adeo sunt
suspicientes, ut cantherino ritu ad umbras etiam con-
tremiscant; atque audentiores, quod imitari despe-
rent, publicos hostes decernendos judicant. Sunt qui
dam, qui nisi fecialis ex more sciverit, nisi au-
spicato, arridentibus avibus, & Capitolino Jove,
atque paludatus processeris, omnia foeda inceptu,
foeda exitu, quippe non ex jure, obmurmurant.

Non pauci familiariter cum manibus, aeternis
idolis,

idolis, ceterisque nugis Platoniorum diu multum-
que versati, eaque philosophia extabefacti, corpu-
lentiorum & opimiorum junioris philosophiae vul-
tum velut profanum averfantur, nosque, nisi simi-
liter animo contabuerimus, Epicuri de grege porcos
deblaterant. Ad geometrica, & physica vocabula ex-
palescunt. Eruditionem omnem limes & suspiciosi
despectant. O lymphata capitula! Sed ecce, sunt
qui voculas captant, apicesque, atque Latinae lin-
guae imperiti, veteribusque fragoribus assueti au-
res, aegre ferunt conceptas olim formulas, etiam
ubi nullum sacrum jus sancit, negligi, omniaque
eversum iri occitant. Hos ego omnes juxta audien-
dos existimavi: quippe qui si non semper docent,
saepeque quid ipsi sibi velint ignorant; at demon-
strant tamen, quibus in rebus aequum sit iis etiam
obsecundare interdum, qui eo intemperiei venere,
ut nec mala pati sua, nec remedia possint.

Sed illorum tamen judicia tota mente repetenda
censui, qui graviora aut monebant, aut culpabant;
quique vellent quaedam latius ac sine ambagibus
deducta; nonnulla abolita; minorem iis scriptoribus
delatum honorem, quibuscum decerto, majorem il-
lustribus Auctoribus, quibus detractum videbatur:
addita pleraque, quo haec materies in justum cor-
pus abiret: ordinem in quibusdam restitutum. His
ego quum auscultandum esse decrevissem, quantum
otii mihi abs reculis meis aliis suppetebat, in eam
rem retractandam animum verti totum. Non dum
autem perfeceram, quum ecce mihi Roma afferun-
tur amicorum literae plenae illae timoris & solli-
citudinis, quibus me certiore facerent, fuisse, qui
non contenti dictariis, probis, clandestinis artibus,
quibus me tot per annos exercuerant, vexaverantque,
ad Sacrum Indicis tribunal omnem causam detule-
rant, sapientissimi Senatus sententiis me oppressum
iri

iri sperantes. His ego tantum abest ut fuerim com-
motus, ut potius magnopere mihi atque libellis meis
gratulus sim. Quid enim mihi magis ex animi sen-
tentia contingere poterat, quam ut tot virorum sa-
pientum & integerrimorum admonitionibus ditesce-
rem, ac domesticas animi opes auferem? Qua ex re
ego impense laetatus sum. Testantur id eae litterae,
quas primum ad Eminentissimum Cardinalem Landi
Indicis Congregationi Praefectum, copiosas, & saepe
scripsi: deinde plures & saepius ad amplissimum
Cardinalem Galli, qui postquam Landi vita cessit,
ei in eodem munere successus est, cuius ego & sa-
pientiam, & humanitatem vix verbis meis aequipara-
verim. Sed & coram in familiari colloquio idipsum
professus eram Antonio Visconti, vir multa doctri-
na & morum gravitate conspicuo, nunc apud Po-
lonos Pontificio Legato: & Opitio Pallavicini & ipsi
summi ingenii viro, per id tempus inter nos item
Pontificio Legato, nunc ad Regem Hispaniarum. Ne-
mini vero omnes animi mei latebras perspectiores es-
se confido, quam Joanni Baptistae Rufini, Pontificio
hic Internuncio, cuius ego hominis mentis ne amplitu-
dinem, an fidem & integritatem magis laudaverim,
incertus sum. Idem saepe viro doctissimo, atque
in divinis humanisque literis peritissimo, nunc S. P.
Magistro, id temporis in eo Tribunali a secretis T.
A. Richini testatus sum. Quae ego non ambitiose
evulgo; sed ut ii qui curiosius, quam necesse est,
in aliorum vitae rationes inquirunt, cognoscere que-
ant, nihil mihi optatius contingere potuisse, quam
quod nominis mei adversarii velut postremum ma-
chinarum suarum telum, atque, quod sibi belle
plauderent, internicium, in me emisissent. Itaque
caepum est totum opus velut e fundamentis excita-
ri, me ne latum quidem unguem ab eorum decre-
tis abscedente, quorum gravi maturoque consilio
tota

tota haec res pertractabatur.

His tantorum virorum luminibus & praesidiis in-
structus ad novam operis mei editionem festinabam,
ut eorum querelis satisfacerem, quicumque mihi bel-
lum, jure, an injuria, indixerant. Prius vero quam
ei rei manum admoverem differtur rumor, Bibliopo-
las, quorum unus est ac solus bonorum omnium &
malorum finis, privata utilitas, tertiam Neapolita-
nam editionem clanculum perfecisse. Quae res quam
me conturbaverit ex eo cognosci potest, quod apud
Regem oblato libello ejus conatus veluti atrocis in-
juriae quaestus sim. Nam praeterquam quod vide-
bantur judicium sapientissimi Senatus publico con-
temptu anteveruisse; accedebat etiam tanta editio-
nis foeditas, tam multae ac misere depravatae sen-
tentiae, tot luxata membra, verba aut ingesta
aliena manu, aut in novum habitum commutata,
ut me cogerent aperte profiteri, me, repugnante li-
cet humanitate, partus alioquin meos veluti suppo-
sititios habiturum. Nec vero magis humaniter cum
iisdem libellis Veneti ac Germani se gesserant ty-
pographi; quod jamdudum ex pluribus virorum do-
ctorum litteris & querimoniis non sine magno ani-
mi dolore didiceram. Haec me impulerunt ut rem
maturarem. Non me autem fugiebat, adhuc esse
plura, quae seu emendatrice manu, seu ascia in-
digerent. Sed consultius putavi tot conatibus tem-
pestive occursum ire, quam expectare ut foedius
etiam promulgarer, mihiq; non aequi criminato-
res per fas atque nefas insultarent.

Haec habui, humanissime lector, quae te de tota
hac re edoceram. Quid autem hac editione egerim
taedet me nunc dicere. Paucis te, re magis, quam
verbis convictum velim: sic habe, te quasi novum
opus accipere. Prima pars pene integra recusa est.
Quae pars erat tertia, secunda facta est, & ea no-

va facie atque habitu exornata. Porro secunda quae fuerat, & ipsa corpulentior in tertium locum secessit. Tum & quarta accuratior, & limatior prodit. Ita autem ego tibi hanc editionem sisto, eo-que pacto, ut veteres obliviscaris omnes: neque enim illas meas esse volo. Hanc ego editionem solemnem habeo. Si quid vero habes, quod etiamnum cor urit, velim tu aperte proferas: me enim ex eorum esse numero scito, qui lacessiti proficiant. Quod tamen quum efficis, id velim memineras, dissidentium inter se reprehensiones non esse vituperandas: maledicta autem, contumelias, tum iracundias, concertationesque in disputando pertinaces, indignas mihi philosopho videri. Valetudinem tuam cura, & vale.

Neapoli anno epochae christianae 1760. Kalendis Aprilibus.

LECTORI

ΦΙΛΟΣΟΦΩ. (*)

PAUCA sunt, Lector, quae de Elementis bisce Metaphysicae monere te debeo. Libri inscriptio prima est, quae te monet, in usum privatorum adolescentium ea comparata esse. Praelegebam nimirum illa privatis auditoribus, atque, uti apud nos in more est, dictabam. Quum autem adolescentium alii quidem non satis pulchre litteras pingerent: alii in iis excipiendis, quae dictabantur, aut pigri essent, aut non satis attentum: alii politam latine scribendi artem ignorarent; eveniebat saepe, ut me in scriptis meis non amplius agnoscerem: adeo verba, atque verborum ordinem, & sententias ipsas corrumperebant. Ea prima causa fuit, non levis certe, qua, ut haec typis mandarem, motus sum. Res igitur tironum captui accommodatas, etsi ex universa re Metaphysica decerptas, haec habebis, modo si scholia excipias, quae ego eam ob rationem adjicienda existimaui, ne nuda illa dogmatum positio lectorem fastidiret, ac quasi conficeret.

Alterum, quod te rogatum volo, est, ne ex stylo nares contrahas, priusquam in re Metaphysica latine scribendi difficultatem perpenderis. Quis enim de rebus obscuris, atque difficillimis, non solum dilucide, sed verbis etiam ornate dixerit? Quis porro notiones magna ex parte in Europae barbarie natas, atque apud barbaros adultas, latina semper oratione persequutus fuerit? Praeterea

(*) Epistola, quae primae fuerat editioni praefixa; quam, ut & sequentem, hic exhibemus, ne qua parte Lector fraudari videatur.

terea plurimis in rebus vocabula latina deficiunt, nedum vocabulorum ordo. Quae si quis latine velit efferre, nae is Philosophis deridiculus fuerit. Sed & quaedam veteri habitu erant in scenam vocanda, partim ut barbarae gravitatis (est enim cuique aetate sua) ratio aliqua haberetur; partim quoque ne ab iis ipsis despicere, quibus nos sedulo placere studuimus. Ceterum, nisi vehementer fallor, non modo minus barbare, sed paullo etiam dilucidius haec explicui, quam solent nostri.

Tertium, quo te volo, est, ut quemadmodum ego haec dum scriberem, Ecclesiarum philosophandi libertate usus sum, ita & tu, si tantum abs rebus tuis tibi oculi est, ut de his judicare velis, eadem libertate fruaris oportet. Solemnem enim hanc habeo edictionem, me cum iis, qui sacramento rogati uni se sectae mancipaverunt, negotium non habere. Nam hos Philosophos esse non censeo: praecipue quum quidam sint, qui prius se Aristoteles, Cartesianos, aut Newtonianos esse oportere censuerunt, quam Aristotelis, Cartesii, aut Newtoni dogmata noscerent. At enim, libertas haec philosophiae Religioni adversatur. Qui haec praedicant quatenam sit philosophandi libertas, ignorent necesse est. Eam ego libertatem philosophandi voco, quae RECTA RATIONE duce utitur, non eam, cui tantum opinio praedicata potest, ut etiam sine ratione valeat auctoritas: recta autem esse nequit ratio nisi directa virgula regatur. Haec autem quae esse alia potest nisi aeterna? Ea scilicet, qua partim natura rerum ipsa sese prodit; partim divina patefactione. Quod si haec libertas Religioni adversatur, recta quoque ratio Religioni adversabitur, quo quid magis impium dici potest? Qui ex recta ratione, inquiunt, philosophatur, auctoritatem divinam aut praeterit, aut contemnit. Atque isti

Faciunt nae intelligendo, ut nihil intelligant. Nam quum haec reprehendunt, ignorant summam esse rationis humanae regulam Dei rationem & auctoritatem. Itaque hi videntur ne primis quidem, ut dicitur, labris, germana-

germanam philosophiam, ejusque viam & rationem degustasse. Qua de re quoniam in Elementis Artis Logico-Criticae disputo, supervacaneum puto aliquid hoc in loco addere.

Atque ex his intelligis, Lector, quid voluerim, quum in Prolegomenis scripsi, Italiam libertatem adhuc philosophandi deesse. Nempe apud plurimos regnat adhuc Aristoteles. Hi putant non posse Arabico-Peripateticam philosophandi rationem everti, quin Theologia evertatur, aut obscuretur. Scilicet stabili, si superis placet, conjunctio inter se junctae sunt. Qua persuasionem, quid, non dicam absurdius, sed Religioni Christianae perniciosius esse potest? Quasi nimirum non possit Christianorum Religio stare sine Graecorum atque Arabum Philosophia. Alii vero ab hac secta desciverunt, sed assuetudine serviendi servile contraxerunt ingenium; quare quum non possint sibi fidere, suoque judicio ac propriis sensibus niti, servitutem commutarunt, & Cartesio, aut Newtono, aut id genus aliis se mancipaverunt. Alii tandem, tametsi barbariem fastidiant, at, quod gravius est, omnem hanc recentiorum Philosophiam, ut Atheismi Scholam perhorrescunt. Nempe, tota Europa, quae ita nunc philosophatur, Atheismi Schola est? Scilicet! Videant quam rem gerant.

Haec sunt, Lector, quae monere te volebam. Nunc ut aequo animo adsis, atque rem cognoscas oro, judiciumque tuum libere, humaniter tamen, feras, ut pernoscere possim, premenda mihi adhuc sint & nonum in annum, Universae Christianae Theologiae Elementa Dogmatica, Historica, & Critica, in quibus terendis totus jamdiu sum, an edenda (a). Spem face, & vale.

L E.

(a) Haec ego scribebam an. 1742. Sed alia nunc mens est, alius animus. Seponamus haec in scriniis senecturi, si vita suppetat, otia.

LECTORI PHILOSOPHO

ANT. GEN. F.

QUUM ELEMENTORUM METAPHYSICAE, quae dudum ego vulgaveram, exemplaria essent hic rara, essentque qui, contra quam ego opinarer, adhuc illa desiderarent, caepere me fratres Gessari, juvenes optimi, exposulare, ut & secundis curis, quod editum eorum erat, in publicum iterum emittere vellem, & quod deerat addere. Ego vero, qui ab iis studiis animum averteram, negare. Difficile enim dictu est quam me absterreat memoria exantlatorum bona parte sterilium harum ἀπομαρτυριῶν laborum. Itaque eo, unde laetus evaseram, respectare, horrebat animus. Erat ad manus tertia eorum Elementorum pars, breviuscula illa, &, quod ego ludens alias dixeram, monogramma. Eam ut publici juris facerent, si vellent, non refragabar. Sed illi a me acriores curas exigebant, quas ubi in me suscipere vellem, tota prioris partis, res nempe intricatissima, materias refundenda erat, ad sua principia revocanda, novaeque forma exprimenda, quod ego nec volebam, nec si vellem, curae aliae, & valetudo, pectoris morbo jamdiu labefactata, patiebantur. Accedebat illud, quod haec studia paucis inter nostros sapere viderem, quamplurimis esse suspecta. Et tota quidem philosophia ejusmodi est, ut, quod

(*) Fuit haec epistola alteri editioni praescripta, quam ob eandem rationem hic exhibemus, qua superiore edendam tertio curavimus.

quod ille dixit, paucis contenta sit, plurimis vero invisa, quam idcirco qui vituperare velit, is secundo populo facere potest: sed nulla tamen aequae, quam ea, quam nos nostris politiore curaveramus. Nam Metaphysicum fanaticum tantum audire, lucro est: non enim sine ratione pejora timeat. Quid quod totius philosophiae nescio quis horror me invasit? Nam quum videam ejus cultores omnibus invidiorum ac furentissimorum hominum velis esse subjectos, nihil interesse censeo, tanto capitis dolore philosophum miseriam sibi consciscere. Enimvero si quae hic inter mortales esse beatitudo potest, ea profecto in vita tranquilla & pacata sita est. Huic, si sapimus, litare curas omnes oportet, ab eaque distingere omnia, quibus illa deturbatur. Turbas sibi creare ejus est, qui vitae rationum imperitus sit. Non id malorum sat est, quod a natura habemus, ut voluntaria arcessere quasi degustandi amore, sit necesse?

Homunculi quanti sunt quum recogito!

Ac subiit quandoque animum, beatiores esse Cassaros, aliasque barbaras gentes, apud quas litterae nondum provenere; quippe quae naturam sectantes ducem, ut nihil quod supervacuum est concupiscunt, ita nec alii aliis eas ob res insidias struere didicere; in syllabis & apicibus crimina venari, ignari: reos punire, quam facere, consuevere. Confirmabat me in hac phraenesti, quod quum superiori anno in nostra studiorum Academia orationem ad litteras exhortatoriam dixissem, eaque studissem demonstrare, quantopere in publicam felicitatem litterae influere possint, si rite ac sancte tractentur, fuere qui, non obmurmurando, sed palam praedicarent, me toto, ut dicitur, Coelo aberrasse, ac quum publicam, quam litterae moliuntur, perniciem ob oculos omnium proponere debuissim, ego contra ad litterarum studia impellere plurimos conatus essem. Quis a me in hoc rerum statu exigeret non ut scriberem modo quidquam, sed ut cogitarem? Ac quamquam ego de sententia non discedebam, nec jucundius

quidquam esse, quam philosophari, nec in rem publicam utilius; impetrare tamen ab animo non potui, ut quod illi a me postulabant totum efficerem. Itaque quum nec omnia vellem concedere, quae rogabant, nec negare omnia, privatum primae ac secundae partis, quo ego usus fueram, exemplar, exscribendum tradidi. Sunt in eo adnotata plurima, deleta, mutata, addita. Tertiam praeterea illam partem exsuccam, & monogrammam, qualem ego privatis auditoribus dictaveram, addidi; talem tamen in qua perspicax lector pauca admodum ad naturalem Theologiam attinentia desiderare possit; nam ea praecipua theoremata, quibus profanum genus refelli possit, complexus sum. Haec ut publica de privatis faciant non refragor. Cetera mihi pax sit, oro. Futuri sunt, non ignoro,

Odiosique & multum incommodifici

plures, qui, quae ego promisi pluries, non desinant expostulare. Addent fortassis etiam convicia; me Lucianam clamasse, partu nondum concepto. Sed certum mihi est, stare decreto. Cochleas ego sapientes ajo, quae quum caletur,

Suo sibi succo vivunt, ros si non cadit.

Jam erunt alii, qui indignabuntur, me tot spinosas veterum concertationes revocasse. Ego vero revocem? eos oro, ut praesentem Europae litterariam rem accuratius discant. Intelligent me, & omnes qualescumque, quas ego gratus Deo refero, vires in pietatem tuendam impendere debuisse, qua re nihil nec antiquius, nec carius habere debemus; & nisi hallucinor, egisse aliquid, eo tempore, ac iis moribus, quibus nec quidquam magis negligitur, nec est quidquam magis necessarium. Ac fieri quidem potest, ut rerum mearum amor mihi illudat; quod si est, ego humanitati veniam peto, ac nec dictum, nec cogitatum profiteor, quodcumque minus cum Christianae sapientiae regula consentit: sed conscius mihi sum, me in omnibus his qualibuscumque laboribus non aliud spectasse, nisi pietatem, ac Religio-

ligionem: in eam omnes ego dudum converti caras. Nam & ignorare non potui, quodnam esset Sacerdotis officium; & eo occulto quodam genio impellebar; ut idcirco nemo me jure possit reprehendere, ut si quidquam valeo, quod quam sit exiguum sentio, in his potissimum occuper. Nec id ego nunc dico, quasi horum gratiam initurus, aut laude occupaturus praemium; sed ut iis, qui aliena curiosius perscrutantur, suscepti a me Operis causas & rationes explicem, quo, si ab ingenio discedere queant, desinant tandem maledictis aliorum instituta incessere.

Audivi ego quosdam, qui in partis hujus primae ordinem acrius inveherentur: existimabant enim plerasque eo a me innexas propositiones a rebus, de quibus dissero, alienas esse, nec videre, quid causae fuerit, quam ob rem voluerim tot ~~αττοτα~~ inter se concatenare. Quos ego oro ut Metaphysicae Generalis naturam & finem penitus introspeciant. Monuerat F. Baco, Metaphysicam universali cuidam mentium humanarum cognitioni principia communia praestare debere. In hac igitur priori parte eum scopum ob oculos habui: ei cogitari. Inde quaedam natae propositiones, quas si ad res peculiare, de quibus disputo, retuleris, velut alieno loco positas censere possis, sed quae tamen cum fine illo generico consentiant, atque inductionem habent suam. Ac poteram ego illas ita deducere in consuetaria, ut facile appareret, arctius quoque totum inter se corpus ac cum fine suo cohaerere, quam quod librorum isti degustatores judicant. Sed nec necessarium illud erat, nec elementa decebat: Elementorum enim est non integras res exhaurire, sed lineamenta prima tradere: iis instructi industrii adolescentes ipsi per se generica illa singularibus aptare debent. Est etiam hoc exercitium necessarium, si Philosophi evadere cupiunt. Nam Philosophia non tam in aliorum praeceptis ediscendis est posita, quam in mentis vi exercenda, & subtilitate judicandi & ratiocinandi contrahenda, quod nemo consequimur, qui non ipse sibi fidere incipiat, & rebus perpendendis assuescere. Quin

Quin etiam obest plurimum philosophari volenti nimis copiosus doctor, quique nihil omittat discipulorum curiositati & perquisitioni. Quae eadem ratio est, cur Philosophus futurus meditari magis, quam legere, contra quod hodie fit, debeat: nam plurima lectio non tempus modo meditandi pene totum subtrahit, sed animum quoque opprimit, ac paullo stupidiorum efficit: Sed haec alias. Tu, interim, lector Philosopho, profice, si quid est, quod hinc in rem tuam convertere possis, & vale. Dabam Neapoli anno aerae Christianae MDCCLX. Idibus Aprilibus.

Adm. Rev. P. D. Joannes Maria a Turre Congregationis
Somascorum in Gymnasio Archiepiscopali Physicae antecessor
S. T. professor revideat, & referat. Datum Neap. hac
die 23. Julii 1750.

C.VIGILANTI EPISC. CAJAC. VIC. GEN.

Jul. Nic. Episc. Arcad. Can. Dep.

Atente perlegi Metaphysicam doctissimi Viri D. Antonii Genuensis, nihilque in ea offendi quod bonis moribus, & Fidei dogmatibus adversetur; quinimo Opus numeris omnibus absolutum esse mecum consentient ii, qui & regulas Artis Criticae norunt, & quibus intime perspecta sunt ope interioris experientiae ea quae in mente humana peraguntur. Censeo itaque ob insigne, quod ex eo capere emolumentum possunt, qui philosophicis disciplinis addicti sunt, opus edi posse.

Ex Collegio SS. Demetrii, & Bonifacii Neapoli
16. Februarii 1751.

Humillimus, & Addictissimus Famulus
Jo: Maria de Turre C. R. S.

Attenta relatione P. Revisoris, imprimatur. Datum
Neapoli hac die 9. Martii 1751.

C.VIGILANTI EPISC. CAJAC. VIC. GEN.

Jul. Nic. Episc. Arcad. Can. Dep.

Adm.

Reve.

Reverendiss. P. Abbas D. Josephus Orlando in hac Regia Studiorum Universitate Professor in Cathedra Physicae experimentalis revideat, & in scriptis referat. Neap. die 20. mensis Jan. 1751.

C. Galianus Archiep. Theffal. Capell. Major.

ILLUSTRISSIME DOMINE.

Metaphysicam D. Antonii Genuensis in Neapolitano hoc Lyceo Ethicae Professoris clarissimi novis auctariis ab eodem Auctore exornatam nil continere ajo bonis moribus, & regis juribus adversum: novam idcirco ryporum lucem adspicere posse puto.

D. Joseph Orlando Abbas, & Regius Professor.

Die 24. mensis Martii 1751. Neapoli.

Viso Rescripto Suae Regalis Majestatis interposito sub die 23. currentis mensis & anni, relatione facta per Reverendissimum P. Abbatem D. Josephum de Orlando, de commissione Reverendi Regii Capellani Majoris, Ordine praefatae Regalis Majestatis.

Regalis Camera Sanctae Clarae provider, decernit, atque mandat, quod imprimatur cum inserta forma praesentis supplicis libelli, ac approbationis dicti Reverendissimi Revisoris, & in publicatione servetur Regia Pragmatica. Hoc suum &c.

CASTAGNOLA.
FRAGGIANNI.

ANDREASSI.
GAETA.

Ill. Marchio Danza Praefes S.R.C. tempore subscriptionis impeditus.

Reg. fol. 38.

Athanasius.

Larocca.

INDEX

INDEX CAPITUM.

Praefatio. Complectens principia Ontosophiae & Cosmosophiae. Pag. 11

DEFINITIONES. 13

CAP.I. Notiones Rei, Entis, Nibili, Possibilis, Impossibilis, Necessarii, Contingentis. ibid.

CAP.II. De Relatione, Subjecto, Adjuncto, Substantia, Attributo, Modo. 23

CAP.III. De Essentia, & Natura. 28

CAP.IV. De Identitate, & Distinctione. 35

CAP.V. De Uno. 40

CAP.VI. De Potentia, & Causis. 45

CAP.VII. De Spatio, Infinito, Duratione, & Motu. 60

CAP.VIII. De Perfectione, Veritate, Bonitate, Similitudine, Ordine, Proportione, Pulchritudine. 68

POTISSIMAE PROPOSITIONES ONTOSOPHICAE, ET COSMOSOPHICAE. 78

Postulata. ibid.

CAP.I. Generalia quaedam Theoremata de Ente, Nibilo, Possibili, & Impossibili. 85

CAP.II. De Natura Entis Contingentis, & Necessarii, deque Substantia generatim. 96

CAP.III. De Relatione generatim, & ontologice. 108

CAP.IV. De Essentiarum origine prima, deque primis hujus rerum universitatis exordiis intelligibilibus. 111

CAP.V. De Substantiarum origine, & indestructibilitate. 126

CAP.VI. De Legibus, quibus rerum universitas regitur, generatim differitur. 146

CAP.VII. De Uno, & Universalibus. 156

CAP.VIII. De Natura Mundani Spatii. 167

CAP.IX. De Rerum Differentia & Distinctione. 197

CAP.

CAP.X. De Rerum Perfectione, Bonitate, & Veritate.	201
CAP.XI. De Tempore, & Motu.	215
CAP.XII. De primis Corporum substantiis ac Mundi origine physica.	224
CAP.XIII. De Fato ac Providentia.	253
DISSERTATIO. Scepticismus confutatus.	285
APPENDIX. Libri duo.	336

ELEMENTORUM

METAPHYSICAE

MATHEMATICUM IN MOREM ADORNATORUM

PROLEGOMENA.

§. I.

Ruditioni humanae suas esse partes vulgatum, & usu receptum est. Vulgatum, Philosophiam partium illarum unam esse, ejusque partes esse quatuor, Logicam, Metaphysicam, Physicam, Ethicam. Sed ea in re qui ita sentiunt, videntur aliquid dicere, quum tamen nihil plane dicant. Neque enim animadvertunt, quod magnopere oportuit, se nec cum Philosophiae originatione, nec cum vetustis Philosophis, nec cum doctrina sua satis consentire. Nam primum Philosophiae vocabulum studium sapientiae, idest eorum omnium, quae sunt, aut esse possunt, scientiae, dicitur. Deinde eadem cum notione Graecis Philosophis, qui illud ad nos demandarunt, usurpatum est, ut Cicero testificatur (a). Praeterea Logica, quum ars sit universae sapientiae studium ritè instituendi, Philosophiae hujus, quae sapientiae quaedam sit pars, esse pars nequit: minus quoque Metaphysica, quae ipsa generalis sapientia est (b). Quod si Philosophia pro tota eruditione humana, ut fit, accipiat; tum ut Logica, & Metaphysica pro partibus Philosophiae habeantur, non valde repugnabo. Quamquam rectius illa *Ars Philosophiae*.

Tom. I.

A

Johann.

(a) Lib. 2. de offic.

(b) Conf. Arist. Lib. 1. Metaph. & proaem. Rhet.

sophandi, haec Prima, & generalis Philosophia dici possit.

§. 2. Quod ad Metaphysicam attinet, cujus Elementa nunc sumus explicaturi, in opinione paulo etiam absurdior erat Henricus Morus, quam Metaphysicam definivit, *Artem recte contemplandi res incorporeas*, (quo vocabulo accipit Deum, & mentes creatas) *quatenus e lumine naturae facultatibus nostris innotescunt* (a). Non quod vocabulum *Artis* in eo reprehendam, quod quidam imperite faciunt; quippe est illud Disciplinis omnibus commune, ut Artibus omnibus *Scientiae*, & *Sapientiae* vocabula, quemadmodum non intelligendi solum, sed etiam dicendi gravissimus auctor Plato differit (b); sed quod e facultate & scientia maxime generali, artem fecerit arctioribus, quam par est, limitibus comprehensam, dum ad substantias tantum incorporeas, & intelligentes illam retulit, quarum integrae tractationes Metaphysicae quidem sunt, sed non totam exhaustiunt.

§. 3. Ut igitur propria Metaphysicae notio comprehendatur, observandum est, rerum omnium, quae a nobis percipi possunt, tria esse suprema genera: nam aut aeternae sunt, aut factae, aut possibiles. Ea itaque disciplina, quae tradit causas, & rationes maxime generales rerum aeternarum, factarum, & possibilium, earumque rerum ordinem, ac leges, Metaphysica appellatur, quasi scientia physicis disciplinis sublimior. Nempe in hoc a Physica distat Metaphysica, quod illa proximas rerum naturalium causas; haec remotas, & maxime genericas investiget: illa exteriorem, & oculis subjectum; haec interiorem, & intelligibilem rerum ordinem perscrutetur.

§. 4. Ex quo patet vere docuisse Scholasticos, esse hanc

(a) In *Enchir.* part. I. cap. I. §. I.
(b) In *Gorgia*.

hanc Scientiam, & Sapientiam universalem, eique ceteras quasi famulari, suaeque principia ab illa mutuari. Quod cum in omnibus Scientiis verum experitur, tum verissimum in Juris naturae, & Theologiae studiis: ita ut risui pateant, qui nondum animo Metaphysicis exulto, Jurisprudentiae naturalis, & rerum divinarum scientiam affectant. Pater ergo longe lateque Metaphysicae materiem vagari.

§. 5. Pater & utilitas: nam si studiorum humanorum scopus est hominum felicitas; eaque posita est in perfecta voluptate ex perfecto bono manante; optimumque bonum moribus rite conformatis obtinetur; moresque rite conformantur Ethica, & Theologia; his vero Metaphysica praenotiones primas substernit (ex §. 4.); hominum vitae, societati, & Religioni utilissima est Metaphysica. Ut ne quid dicam de utilitate, quam affert in mentis cultura, capacitate potissimum, & ratiocinandi facultate, exercendis. Nec parva est voluptas perquirendi, & contemplandi *interiora Mundi*, seu potius intelligibilem, & verum Mundum ex invisibilibus causis, ordineque invisibili pulcherrime constructum, ad quem non pertingit populus, qui phaenomena tantum mundana admiratur, nec esse putat, nisi quod oculis contuetur suis. Primarum enim substantiarum totius rerum universitatis, unde Mundus hic adspectabilis emergit, essentia, earum vires, series, ordo, fines, pulchritudo, tum Primae causae in Mundo creando, conservando, & ad fines suos ducendo, ars, vis, actiones, quantum patere possunt, soli huic possunt nostro Philosopho.

§. 6. Sed opponunt, Metaphysicos ferme omnes in Fanatismum proruisse, absurdorum systematum auctores fuisse, & aut Atheos, aut Atheismo infectos, paulo liberiores in philosophando, parum certe pios. Principio haec vitia, si quae sint, aut quae sunt, non sunt Artis, sed hominum. Deinde id verum, saltem

saltem generatim, esse nequit. Nam possumus infinitos, eosque meliores, Metaphysicos in medium asferre, qui moribus integris, ratione recta, magna, atque sincera pietate excelluerunt, in primis ex Latinis Patribus S. Augustinum, S. Anselmum, S. Thomam, & veteris Scholae magna illa ingenia. Possumus alios, qui quum essent literarum expertes, aut fanatici, aut scelesti, aut Athei fuerunt. Praeterquam quod non male observavit Verulamius (a), nunquam consumatos philosophos Atheos fuisse, sed eos, qui Philosophiae cortice contenti fuerunt. Hi enim quum nec nihil, nec tantum, quantum satis est, in Philosophia viderent, curiositate novandi in absurdas sententias, & in ipsum Atheismum prolapsi sunt.

§. 7. De Methodo ad hanc Scientiam perveniendi contendunt Philosophi. Platonici a natura Dei incipendum putarunt, eam ob rationem, quod in Deo sint rationes, & causae rerum omnium genericae, quas idcirco qui cognoverit, is omnium nobilissimam sapientiam consequetur. Nemo est, qui Platonici non asfentiretur, si faciliorem aditum ad Dei notitiam, quam qui est ad sapientiam universalem, patefecissent. Scio eos contendisse, nos mundum Dei intelligibilem participatum habere, in quo verae sapientiae principia dignoscere valeamus. Hinc Socrates, Plotinus, Alcinous, Malebranchius secessionem a sensu, & corporis ad animi interiora passim praecipunt. Sed haec speciosa magis sunt, quam vera. Quis enim eorum, qui serio philosophatur, haec in animo suo vidit, nisi postquam ex particularibus hausit, & subtili ratione confecit? Itaut mirum sit in hac literarum Europeanum luce systemata illa Philosopho ulli placere potuisse.

§. 8. Rectius igitur sentiunt ii, qui analytica via, & ratione ex rebus factis instituta ad hanc scientiam

con-

(a) Praefat. in libros de Aug. Scient. & in Sermon. Fid. serm. 162

contendendam docent: est enim haec certior, & securior. Quinimmo quum sapientia illa innata, & lumen internum Platoniorum, nisi eo nomine ipsa ratio & vis intelligendi accipiat, quae profecto divina res est, sint commenta hominum atra bile laborantium; nulla reliqua est via, qua sapientia universalis acquiri possit, nisi sensuum, meditationis, atque conjecturae. Hinc in adolescentibus Metaphysicarum rerum studiosis exigitur Mathematicarum, & Physicarum disciplinarum scientia aliqua.

§. 9. Miror interim virum doctum Paulum Mathiam Doria (n), quum egregie docuisset, ab hac scientia hypotheses omnes arbitrarias eliminandas, addidisse, eos omnes, qui via a nobis tradita (§. 8.) ad Metaphysicam contendunt, non posse non levibus hypothesis & ruinosas adhaerere, cujus rei exemplum profert Johannem Lockium, qui, inquit, totam suam Metaphysicam in ea statuit hypothesi, *mentem instar tabulae nudae corpus subire, ideasque omnes sensu, & meditatione acquirere*.

§. 10. Nihil enim minus accurate scribi potuit. Nam primum, quae potest esse ratio magis rhetorica Philosophandi, quam per indubia experimenta, & ratiocinia ex certis experimentis desumpta, atque hinc collecta generica axiomata? Deinde quae ratio philosophandi magis hypothetica, quam quae ex idea UNIVRSI, *ex mundo intelligibili, ex lumine interno Plotini, aut Malebranchii* repetitur, quum eae res & mirifice sint controversae, & sanioribus Philosophis ridiculae? Tandem cum Johannes Lockius propositionem illam, *mentem subire corpus instar tabulae nudae, ideasque omnes sensibus, & meditatione sibi comparare*, quae Peripatetica est, toto opere de intellectu humano demonstrat, ea pro arbitraria hypothesi haberi ne-

A 3

ri ne-

(a) Lib. 2. Metaphysicae Propugnatae.

ri nequit, nisi ab eo, qui aut quid hypothesis sit non satis teneat, aut qui Lockii opus non perlegerit.

§. 11. Quod vero addunt, Metaphysicam Platoniam retinendam, & quod a gravissimis Philosophis probata, & longa praescriptione confirmata, & quod Religioni apprime consentanea sit, nihil moramur. Primum quod non heic auctoritatem, sed rationem spectemus, eamque Pythagora, & Platone cariorem habeamus. Deinde, si auctoritate pugnandum esset, recentiorum methodus, nec minus doctis, nec paucioribus probata est, & Democrito, Aristotele, atque Epicuro non est recentior. Postremo qui Platoniam Metaphysicam esse Christianae religioni consentaneam scribunt, ne primoribus quidem labiis eam degustarunt. Quis enim ignorat, & circa ideas aeternas, & circa materiae naturam, atque originem, & circa originem, & naturam animorum, quam solennia erret Plato? id in praesentia scire sit satis, nullam fuisse Philosophorum sectam, ex qua graviore pluresque in Christianam religionem irreperiant errores. Sed ea de re alibi.

§. 12. Jam vero quod ad originem hujus disciplinae spectat, quum ea sit sapientia maxime universalis (ex §. 3.) eam arcessere possis ex eo tempore, quo homines sapere coeperunt, idest ex quo fuerunt. Sed cum heic quaeramus non sapientiae humanae originem, sed tantum eorum tempus, qui primi peculiariter de Sapientia universali aliquid commentari sunt, & subtilius de rebus incorporeis, ac primis rerum causis sunt philosophati, ut vetusta illa tempora omitamus oportet. Videntur ergo primi e Philosophis de his rebus paullo subtilius disputasse Pythagoras, & Scholae Eleaticae fundatores, atque ab iis doctrinam illam ad Platonicos, Peripateticos, & Stoicos manasse. Multa profecto sunt de his rebus in Platonis libris, atque Eleatenium fragmentis, tum vero & Plato.

Platoniorum omnium, praesertim Tullii, Alcinoi, Jamblichi, Prophyrii, Augustini, quae lectu digna sunt. Ceterum primus omnium ut alias Scientias, ita hanc, de qua agimus, in justam artem retulisse videtur Aristoteles in libris XIII. Metaphysicorum. Quamquam conamina, tentamina, specimina potius Metaphysicae sunt libri illi, quam integrum, & justum opus: ac nihilo tamen secius adeo perfectum, elaboratumque Arabes illud, ac Scholastici censuerunt, ut cum infiniti eorum huic studio per totam vitam incumbuerint, vix ultra moliri sunt ausi, sed in eo interpretando contabuerunt. At tantum abest ut illud illustraverunt, ut potius plurimis commentis, & deridiculis opinionibus, homines nec Graece docti, & bonae Philosophiae ignari, depravaverint. Itaque ex iis Peripateticis Metaphysicis praeter Alexandrum Aphrodiseum, & Themistium, pauculosque alios veterum, recentiorum vero B. Thomam, ac majorum Gentium Scholasticos quosdam, qui proculdubio acutissimi fuere, vix eorum unus aut alter dignus est qui legatur.

§. 13. Sub initium Seculi XVII. primum Verulamius, deinde Cartesius, atque in Italia nostra quidam Patavinus, atque Bononiensis Scholae Philosophi, haec, ut alia studia, plurimum promoverunt. Et Cartesius quidem cum sex de prima Philosophia meditationes scripsisset, in quibus pauca de natura mentis humanae, de natura Dei, de origine idearum complexus est, quae nec pro merito prosequutus est, nec satis accurate demonstravit; ejus tamen admiratores pro integra Metaphysica illas habere coeperunt, Ex eo tempore *jocularis illa*, inquit Henricus Morus, Metaphysica regnavit. Sed fuere tamen inter Cartesianos viri doctissimi, qui longe, lateque hanc Scientiam deduxerunt, quorum praecipui sunt Sylvanus Regis, Joannes Claubergius, Le Grande. Inter Metaphysicos

ficos Scholae Cartesianae numerari quoque potest Benedictus Spinoza, qui sano adhuc sincipite meditationes Cartesianas Geometricum in morem adornavit (a). Sed & omnium celeberrimus fuit Malebranchius, quum in aliis scriptis, tum praecipue in opere vulgatissimo *de inquirenda veritate*.

§. 14. Sed a renatis litteris nullibi latius haec studia exulta videntur, quam in Anglia, idque duas potissimum ob rationes; tum quia ab Aristotelica servitute maturius descivere, atque tota ingeniorum libertate usi sunt; & quia perpetuum jamdiu cum Atheis atque acerrimum certamen habuerunt, quos illic magno agmine effraenis tum praecipue ingeniorum libertas generavit. Habent interim Angli Metaphysici, id quod raro in Gallis, vix in Italis nostris reperias, horridam obscuritatem, nec raro enthusiasmum. Nam ego ulli concedam ut Angli aequi & systematici ingenii, ac judicii palmam, quum aliis, tum potissimum Italis praeripere possint? cujus ego rei manifestarium do exemplum longi discriminis Scoti, & Thomae Aquinatis. Celebrantur igitur in his studiis apud Anglos praeter Franciscum Baconum, Henricum Morur, Parckerus, Cudworthus, Tillotsonus, Lockius, Clarkius, & alii plurimi. Sed abusi plerique Anglorum sunt, ut dixi, libertate illa ingeniorum, atque aequo justius rationem provehentes totam Theologiam, & rationem turbaverunt, id quod disci facillime potest ex Anglorum historia litteraria. Ex recentioribus Germanis plurimos commemorare possemus, nisi elementorum angustiae prohiberent, prolixius ea de re differere. Eorum itaque praecipui sunt Leibniti, quocum Clarkius acerrimas de *ratione sufficiente*,

(a) Nondum, quantum constat, id temporis in Atheismum ruerat. Nam eodem circiter tempore libellum scripsit Cogitata Metaphysica, ex quo patet recte tum de Deo sensisse.

ae, & de vacuo concerrationes habuit: & Wolfius, qui methodo synthetica omnes Metaphysicae partes explicuit, de quo vide judicium nostrum in historia Artis Logico-criticae.

§. 15. In tanta autem Metaphysicorum librorum copia, institutiones in usum adolescentium accuratas, si quas dedere Clericus, Tumingius, Corsinus, ac pauci alii, excipias, in quibus interim bona pars rerum Metaphysicarum desiderantur, nondum, ausim dicere, habemus: nam, ut cetera mittam, partem hujus disciplinae Theologicam, quae longe est lateque diffusa, ac praecipua, non mihi pro merito pertractasse videntur. Quae causa fuit, quamobrem nos elementa haec, atque usum privatorum nostrorum auditorum, collegerimus, atque adornaverimus.

§. 16. Ea autem in tres partes partimur. Prima parte *principia Ontosophiae, & Cosmosophiae*, idest Metaphysicam generalem, complectitur. Pantheistas ac Fati assertores in ea parte praecipue refellendos suscepimus, ac in primis Benedictum Spinozam. Altera *Theosophiam*, idest scientiam Dei, divinarumque rerum, ac pietatis & religionis adversus Deum. Cum Deistis in hac parte bellamus. Tertia *Psychosophiam*, idest tractationem de mente, & natura humana. Hic cum Epicureis decertamus. His tribus partibus tractatiunculam addimus de *Principiis legis naturae* contra eos, qui *libertini* dici solent; deque officiis humanis breviter differimus.

§. 17. Ita autem haec tradimus, ut meminerimus perpetuo, nos Elementa tironibus scribere, quibus illi ad haec mundi intelligibilis penetralia, si amant, quasi manu ducantur; non autem omnibus numeris absolutum opus, quod docti homines legant; neque enim eo audaciae prorupimus, ut imbecillitatis nostrae simus immemores. Quamquam hac in re etiam atque etiam eos, quibus scribo, rogo, ut veteris effari illius

lius meminerint, *philosophandum, sed paucis*. Nam illa demum studia nos totos occupare debent, quae vitae humanae quum privatae, tum publicae felicitatem propius spectant, quaeque in actione magis, quam in contemplatione consistunt: Haec non sunt quidem contemnenda: sed in iis per totam vitam insensescere, & in sola contemplatione versari, ejus est, qui haud se meminerit hominum, & societati natum.

§. 18. Si qui autem erunt (nam fuisse quosdam audiui) quos aut sententiae quaedam offendant; aut judicia de aliorum opinionibus nostra; aut res ipsae in animum scrupulos suspicionesque generent: eos magnopere oratos volo, esse ea non solum praeter omnem animi mei mentem, sed cum ea pugnare: veritati enim sacrifico, non errori. Illud quoque animadvertant velim, dubia, quae in iis saepe exsuscitantur, qui his de rebus philosophantur, a tribus causis proficisci posse, rei nempe ipsius sublimitate, methodo & disciplina, Doctoris imbecillitate. Erunt hic plura non modo sublimia, sed mentibus humanis impervia, quae ipsa suapte natura cum tirones, tum longe quoque progressos fatigent. Hinc nascentes ambages, qui mihi tribuunt iniqui sunt. Disciplinae ac imbecillitatis ingenii mei quid aliud agere possum, nisi ut veniam deprecem?

ELEMENTORUM

METAPHYSICAE

PARS PRIOR.

Complectens principia Ontosophiae
& Cosmosophiae.

PRAEFATIO.

§. 1.

UI res Metaphysicas literis traderunt, ita sunt exorsi, quasi perfectis omni alio genere doctrinae summam in Metaphysica manum imponerent; sive contemnentes, tanquam parva, quae prius discimus elementa; sive ad suum non pertinere officium opinati; seu quod, proximum vero, nullam ingenii sperantes gratiam, circa res, etiam si necessarias, procul tamen ab ostentatione positas. Ego, cum nihil existimem huic disciplinae alienum, sine quo exactum Metaphysicum, non posse fieri constat, nec ad ullius rei summam, nisi praecedentibus iniriis perveniri posse, sciam, Elementa scripturus, ad minora illa, sed quae si negligas non sit majoribus locus, demittere me non recusabo, nec aliter instituendos, & formandos in hac Scientia adolescentes suscipiam, quam si nihil ejus unquam inaudivisse putem.

§. 2. Igitur Ontosophiam voco scientiam maxime universalem circa ens, ejusque proprietates generatim occupatam. Quae definitio eadem pene est, quae Metaphysicae ab Aristotele tribuitur (a). Ex quo patet prio-

(a) Lib. 3. Metaph. cap. 1.

priorem hanc, ut vocavimus, elementorum Metaphysicorum partem, universam complecti Metaphysicam, duasque, quae sequuntur, tractationes esse potius Metaphysicae particulares. Quidquid sit, hanc scientiam, quam heic adumbramus, plenius discere possumus ex Ontologia Wolfii, qui quamquam nimis plerumque est, & morosus, & paullo obscurior; plurima tamen acute deregit, atque minutatim, & solide demonstrat.

§. 3. Henricus Morus (a) crassum errorem esse putat, existimare tractationem de Ente ad Metaphysicam pertinere, quod id Logicae sit proprium. Qua in re vulgari, & Logicae, & Metaphysicae notione vir alioquin acutus decipitur. Putat nimirum Metaphysicam circa solas substantias incorporeas intelligentes occupari, Logicam vero esse artem de notionibus abstractis disputandi; qui duo sunt errores veterum quorundam, & vulgarium Philosophorum. Conferatur §. I. Prolegomenon.

§. 4. Cosmosophiam vero vocamus scientiam, quae principia, originem, ordinem, & leges hujus rerum universitatis tradit. Ea Cosmogonia vocari etiam solet, sub quo nomine Angli *historiae universalis* Auctores eam historiae illi praeposuerunt. Observat autem Burnetius (b) Cosmogoniam eandem esse cum Theogonia Gentilium; quippe apud quos prima Numina partes Mundi fuerunt, quod copiose post veteres demonstravit Vossius in Theologia Gentili. Sed distinguenda tamen est a Geogonia, quae tantum circa Tellurem nostram versatur. Collegit hanc Metaphysicae partem peculiari opere Wolfius. Sed nemo subtilius, & eruditius his de rebus disputat, quam Radulphus Cudworthus, qui una opera veterum omnium, & recentiorum systemata operose explicat.

DEFL.

(a) *Ench. part. I. cap. 2.*
(b) *In Archaeologiis.*

DEFINITIONES.

Quas hic damus definitiones ex communi pene Philosophorum sensu accepimus. Paucorum tantum vocabulorum vulgatas notiones aut omnino deletimus, aut emendavimus, quod eas nec satis exactas, & parum ad differendum commodas experti essemus. Uno verbo, recordati sumus Logicae Canonis, *non esse in definitionibus a sensu literatorum communi abscedendum*, ita tamen ut non simus obliti alterius, definitiones vocabulorum esse arbitrarias, licereque a definitione communi discedere, si minus sit recta.

C A P. I.

Notiones Rei, Entis, Nibili, Possibilis, Impossibilis, Necessarii, Contingentis.

DEFINITIO I.

Res est, quodcumque existit, est, futurum est, aut possibile, seu substantia id sit, seu modus.
Scholion. Nullum est aliud vocabulum, cui in his Elementis ampliorem notionem adscribamus, idque ex usu ipsorum Latinae linguae Scriptorum. Quum autem hucusque Res, & Ens, quorum vocabulorum notiones nos distinguimus, apud Metaphysicos pro eodem usurpata sint, quaeretur fortasse ex nobis, qua ratione dispescuerimus. Quibus respondemus id factum, ut commodius cogitationes nostras explicaremus, quae non levis causa est, cur Philosophus novas vocabulorum definitiones tradat. Quod semel sub initium adnotasse sit satis.

II. *Entis* nomine intelligimus quidquid existit, seu substantia sit, seu modus. *Existentiae* autem vocabulum

lum eam excitat notionem, quae significantioribus explicari nequit.

Scholion. Ens latinis, licet sequioribus, ejusdem prorsus vis fuit, atque ὄν Graecis: apud utrosque enim est a verbo substantivo, idest existentiam significante. Quae quoque ratio fuit, qua *Ens* a *Res* distinxerimus. Adnotandum tamen est Platonicos plerumque vocabulum ὄν cum emphasi adhibuisse, eoque tantum ens aeternum, & immutabile significasse, ut primum ex Platone, deinde etiam ex Plotino, Alcino, aliisque Platonice discimus: qua ratione Mosi Platonem confert Eusebius (a), quasi eadem sit notio vocabuli *Jehovah* Mosici, quo se Deus appellat, & ὄν Platonici. *Jehovah* certe per ὄν septuaginta verterunt, idest Platonicos, ut putat Clericus (b). Ex quo & illud patet, cur Plato res hujus mundi vocet *non entia*, nempe *nec aeterna, nec immutabilia*: ei enim soli ideae aeternae, ante omnia scilicet, & extra omnia, sunt entia: mundus entium umbris constat; quia corpora fluxa sunt, nec constantia. Qua ex re & illud quoque intelligitur, quid sibi velint Philosophi, quum docent, veram scientiam, seu certam evidentemque cognitionem, non esse nisi de rebus aeternis & immutabilibus: corpora opinione tantum comprehendi. Nam res aeternae dicuntur eae, quae eodem semper modo se habent, quales sunt, quae *entia* Platonice dicuntur.

III. Vocabulo *nihil* duae excitantur notiones, una *Entis*, altera privationis rei alicujus in Ente illo.

Scholion. Vocabulum *nihil* negativum est: *vocabula autem negativa absentiam idearum positivarum explicant, velut insipidum, silentium, nihil*. Qui ex. g. dicit, ante conditum mundum erat nihil, notiones duas exprimit, mun-

(a) Praep. lib. 11. cap. 9. conferatur & Petavius tom. 1. lib. 1. cap. 6. de Theologicis dogmatibus.

(b) Ad cap. 111. Exodi v. 15.

mundi, & absentiae mundi. Ita quum dico Chymera nihil est, obversatur menti notio Entis, & absentiae Chymerae ex numero Entium. Inepriunt igitur, qui definiunt nihilum per vocabulum, cui nulla responder notio, aut qui nihil vocant, quum nihil cogitamus. Scriptores divini Hebraici *nibili* vocabulo idem aliquando significare videntur, quod Epicurei vocabulo *inanis*. Ita Propheta, *extendit Coelum sicut nihilum*. Et Job, *appendit terram super nihilum*: nisi fortassis *nibili* vocabulo aerem intellexerint ex populari loquendi modo.

IV. *Possibile* voco id, quod nec existit, nec certum est utrum existet, sed tantum non repugnat existere, velut hominem integrae valetudinis cras mori: esse habitantes in Luna.

Scholion. Sedulo animadvertendum, ne misceantur Possibilitatis, & Probabilitatis notiones, quod minus prudentes saepe faciunt. Nam probabilitas spectat rationum, quibus ad aliquid affirmandum, aut negandum impellimur, pondera: possibilitas autem ipsam rei naturam. Itaque probabilitas locum habet quum in *Entibus*, tum in *Possibilibus*, & *Impossibilibus*: at possibilitas locum non habet in pugnantibus. Cui errori causam dedisse videtur canon ille Logicorum, *possibilitatem esse primum probabilitatis absolutae gradum, quum alicujus rei existentia quaeritur*.

V. *Ea non repugnare* dicimus, quae simul esse possunt, velut ex datis tribus lineis, quarum duae quomodocumque sumtae tertia majores sint, triangulum confici; materiam moveri: cetera.

VI. *Repugnare* dicimus, quae simul esse non possunt, veluti tres lineas, quarum duae sunt semper tertia minores, triangulum conficere: aut circumferentiam circuli cum quatuor lateribus quadrati conjungi.

Scholion. Si quis quaerat, qua Methodo perspicui possit, utrum duo, aut plura repugnent sibi mutuo, nec ne,

ne, is utatur regulis, quas in Logica, dum de usu ratiocinationis loqueremur, tradidimus. Eae huc redeunt, ut resolvamus ideas omnes in simplices; ut ipsas simplices ex omnibus adspectibus versemus; ut cum omnibus ideis affinis comparemus; ut inde separemus, quas ad illas non pertinere putamus; ut si res primo non processit, examen iterum instituamus; ut utamur aliorum cogitatis, & inventis; ut studeamus mentis capacitati, & acumini, ac iudicio augendis; & ut similes Analytices regulas adhibeamus. Post quod examen vir prudens facile fortassis dignoscer, res rei conveniat, an adversetur. Quod si ne tum quidem, quod quaerebat, invenerit, tunc ut ne ulterius quaerat, monendus.

VII. *Futurum* voco id quod non solum possibile est, idest quod non solum non repugnat existere, sed quod certum est statutum, veluti cras oriturum solem, homines omnes aliquando tandem morituros. Igitur notio futuri, ex nostris definitionibus, est notio possibilis determinati, atque alicui tempori adscripti.

Scholion. Hinc patet eandem rem, quamquam absolute necesse est, ut futura, vel non futura sit, uni tamen possibilem tantum haberi posse, alteri futuram, si iste, non ille certo sciat aliquando existaturam, quod attente observandum est dum Scriptores leguntur. Praeterea duae istae postremae definitiones ob id etiam accurate observandae, quod in utraque, & revelata, & naturali Theologia magnum habent usum, dum de scientia, voluntate, libertate, gratia Dei, rebus suapte natura gravissimis, & valde implicitis, disputatur adversus Atheos, Fati potissimum assertores. Itaque, ut id loco exempli proferam, non sine gravi ratione quaerunt quidam, sint admittenda huiusmodi *possibilia* in mente Dei, seu respectu divini intellectus, an omnia sint *futura*? Nam si admiseris, videberis fateri, novas in Deo voluntates esse posse, quibus *possibilia* evadant futura.

Sin

Sin vero negaveris, Spinozisticum Fatum inducere videberis. Sed quum constet *possibilia* esse infinites infinita, ac propterea si altera cum alteris conferantur, nasci infinita *contradictoria*, seu *impossibilia*; certum esse debet, ea Dei voluntate, qua hoc voluit Universum, non posse omnia esse futura, & ad hoc Universum pertinentia. Caeterum nobis investigare non licet, quid in infinita aeternitate efficere Deus constituerit. Quare quum S. Augustinus in lib. 3. de libero arbitrio, & alicubi etiam S. Thomas, omnium Metaphysicorum subtilissimi, scribant, nullum entis genus Universo deesse, eaque in quadam esse gradatione posita, a perfectione infinite parva prope ad infinite magnam, id ita intelligendum est, ut ea existere, aut esse futura intelligamus, quae sunt inter se *compossibilia*.

Sunt qui futura ad duo quoque genera referunt, ut alia sint *absoluta*, alia *conditionata*. Quae divisio si non objecta, sed Dei intellectum spectet, supervacanea esse videtur: etenim quum *futuri* notio relationem dicat ad mentem praevidentem; quae *conditionata futura* vocantur, vel sunt futura concatenata cum *possibilibus*, aut certe mere *possibilia*. E. G. *pulvis pyrius ardebit, si ei ignis admoveatur*: sunt duo *possibilia*, quae conjunctim intellecta futurum constituunt. Uruntur hac partitione passim Theologi, quum maxime implicatas quaestiones agitant super scientia, decretis, & providentia Dei. Non hic disquiram, apte necne, quae Theologi curae erunt: id scio, haec vocabula talia esse, quibus nihil realis respondeat, nec in Deo, cujus scientia non multiplex est, aut varia, sed unica, & simplicissima intellectio; nec in rerum natura, in qua nihil fortuiti, nihil vagi, incertique est, sed omnes effectus, & causae sapientissime concatenata sunt. Sed quando dum de rebus divinis disputatur profecto est aliquid indulgendum humanae mentis imbecillitati; in eum saltem usum utiliter utemur.

Tom.I.

B

VIII.

VIII. Possibilium duo statuuntur genera : nam alia quidem *absoluta*, & *intrinseca*, alia vero *relativa*, & *extrinseca*abilia dicuntur. Ad prius genus referuntur ea, quorum *essentialia* esse simul possunt, ut animal vi ratiocinandi praeditum, figura chiliogona, seu mille laterum. Ad posterius referimus, quae non tantum intrinsecusabilia sunt, sed etiam extrinsecus; id est ex relatione ad certas causas, a quibus effici possunt.

Scholion. Ut id clarius intelligatur, observabunt lectores, possibilitatis notionem duabus ex fontibus nasci, nempe ex inspectione *essentialium* rei, quae constet uniri posse, & *potentiae*, qua uniri possunt. Illa possibilitas intrinseca adpellatur, haec extrinseca. Ceterum quum quaeratur possibile ne aliquid sit, primum possibilitas intrinseca pervestiganda, deinde extrinseca. Nisi enim sciatur aliquid intrinsecus possibile esse, ignoretur oportet, an tanta sit potentia, ut effici possit. E. G. quaeritur an possibilis sit alter mundus, id est alter globus terraqueus viventibus ornatus? Primum examinabimus intrinsecam possibilitatem, deinde extrinsecam, seu potentiam causae, a qua esset procreandus. Sed si constet rem aliquam existere, aut unquam exstitisse, inde quoque esse possibilem intellige: *ab actu enim ad potentiam*, ut dicitur in Scholis, rite argumentamur. Scilicet est impossibile, ut id existat, quod impossibile est existere; ex quo conficitur, ut quod existit necessario sit possibile.

IX. *Impossibile* vocamus id, quod ob secum pugnantem naturam existere nequit, veluti circulus quadratus, idem simul esse & non esse.

Scholion. Eodem modo, quo de notione *possibilis* superius diximus, notio *impossibilis* nascitur, vel ex adspectu *essentialium*, vel ex adspectu externae causae: & inde *impossibilitas intrinseca*, hinc *extrinseca* proficiscitur. In id autem curae acres intendendae, ut ne hallucinemur in *impossibilibus* statuendis. Nam quoniam
men-

mentes nostrae finitae sunt & breves, ut non possint essentias rerum, & relationes plene inspicere, ita nequeunt semper dimetiri rerum potentias activas: ex quo fit ut difficillimae saepe sint certae notiones *impossibilitatis*, quum intrinsecae, tum extrinsecae. Sed non idcirco debemus ad alterum extremum deflectere, ut asseramus, nullum eorum, quae nos impossibilia putamus, ne hoc quidem, *idem posse simul esse & non esse*, *impossibile* esse, quod scilicet Deus, qui infinita scientia, & potentia praeditus est, fortasse tanquam possibile spectat, atque habet, quae opinio Cartesii fuisse videtur. Qui enim sic ratiocinatur, purum in Rempublicam literariam scepticismum inducit, quum prima eruditionis humanae fundamenta subvertat. Itaque ratio hujus portentosae opinionis inepta est: quippe ut observatum est Nicolao Malebranchio acutissimo viro (a) quamquam Deus in eo infinite mentibus nostris praestet, quod ille omnia *possibilia*, & *simul*, clareque, & distincte intueatur, nos pauca clare, atque distincte, nec simul: plura autem obscure, & confuse: at in quibusdam, quae nos clare, & distincte percipimus, veluti nos existere, idem simul esse, & non esse, totum esse sua parte majus, & in quibus idcirco certi sumus certitudine mathematica, nullo is pacto certior est; quia quum certitudo mathematica gradus non habeat, sed in divisibili sit posita, ubicumque est, eadem & tota est: itaut si in his cogitationibus in Deo sit major, nostra certitudo non erit tota, nec certitudo; quod nescio an Dei sapientiae, & providentiae deroget, qui nos, ut isti ajunt, ita fecerit, ut nihil certi scire possimus. Quod quum asseruisset nuper Huetius (b) Wolfio jure scepticus est habitus. Sed de his alibi. Ceterum non male observat Clericus (c) Carte-

(a) De Morali, & Relig. lib. 1.

(b) La faiblesse de l'Entendement humain.

(c) Ontologiae cap. 4. §. 3.

sum more suo effugium illud callide petiisse, ne sententiae suae de essentia corporis in trina dimensione, censura ab Ecclesia inureretur, ob mysteria eucharistica, quae ille ita sacra recta servabat, asserens Deum & impossibilia facere posse. At enim, voluntas Dei est infinitae potentiae: ergo nihil est ejus respectu impossibile: nam quod fieri nequit per aliquam potentiam, id ei limites constituit. Respondeo, quum dicimus Deum esse omnipotentem, id ita intelligimus, ut is sola voluntate efficere possit, quae ejusmodi sunt, ut secum ipsa non pugnent: nam haec non posse, non potentiae est defectus, sed rei ipsius, quae existentiae non est capax. Ponamus, ut id clarius intelligamus, Deum vel-
le ut ego simul sim, & non sim: quum duae hujusmodi voluntates sint aequalis potentiae, ac oppositae, ad effectum determinandum necesse est alteram ex altera subtrahere: ut autem si a numero quocumque, velut 8, subtrahas aequalem 8, superest 0; ita si ex infinita potentia infinitam subtrahas, superest nihil. Fieri igitur nequit quod oppositis Dei voluntatibus faciendum esset.

X. Impossibilia moralia vocant Philosophi, quae quidem sunt *possibilia intrinseca*, sed tamen, quia cum Dei natura pugnant, fieri a Deo nequeunt, velut eum mentiri, errare, peccare, aut peccati esse auctorem. Inter nos dicuntur etiam impossibilia moralia quae aut difficillime usu eveniunt; aut honestati, & naturae morali adversantur, quaeque extra ambitum libertatis naturalis haberi debent. Primi generis esset, phthisim curari: alterius omnia, quae lege vetantur; ea enim pro moraliter impossibilibus haberi debent.

Scholion. Haec definitio in librorum lectione attente est recolenda, ne absurdas, aut falsas aliis sententias tribuamus. Quod Novatiani tertii seculi haeretici fecerunt, qui quum legerent in libris Evangelicis, eos, qui semel resipuerunt, si iterum excidant, non posse iterum resipiscere, iis spem salutis ademerunt, ut B. Cyprianus

mus libro de lapsis retulit. Etenim quod ἀδυνατον ibi dicitur, morale tantum est, non physicum. Spectat etiam huc Politicorum illud, Rempubicam, si ad magnitudinis extremum gradum pervenerit, stare non posse, quod *summis negatum sit stare diu*, ut loquitur Lucanus. Moralia haec sunt impossibilia. Sed haec Critices sunt.

XI. *Necessarium existentiae* vocamus, quod existentiae suae causas non habet, quodque pugnat non existere: cujusmodi est solum ens aeternum.

Schol. Vulgatum est apud Philosophos, ens aeternum *necessitate naturae suae* existere. Significatur autem non ita esse, ut *contingentia*, quae vocant, quasi ita existat, ut potuerit non existere, sed necessario existere: quae existendi necessitas quum non externa sit, sed in Entis aeterni natura, idcirco naturae suae necessitate existere dicitur. Interim quum hunc loquendi modum Spinoza in Ethica passim usurpet, ut quum scribit Deum necessitate naturae suae intelligere possibilia omnia, necessitate naturae mundum efficere, necessitate naturae sequi quod optimum est, observetur, id intelligere, non quod Deus externo Fato subjiciatur, sed quod talis sit ejus natura, ut illa non possint, non ita fieri; quae in re Stoicis consentit. Ita Spinoza ipse mentem suam explicat in primo Ethicae Schol. Sed haec loco suo.

XII. *Necessarium essentiae* est, quod essentiam habet immutabilem, quod solum aeternum est, ut praeclare Plato docet. Nam quaecumque sunt facta, ut per se non sunt, ita mutabilia sunt. Sed an necessitate naturae omne ens aeternum sit incommutabile ita, ut nequeat fingi aeternum mutabile, alias. Nam quamquam id veteres Philosophi omnes fatentur, at revera suis systematis negare id videntur, dum eorum plurimi materiam aeternam, sed mutabilem, statuunt.

XIII. *Necessarium ad existentiam* dicitur id, sine quo aliud existere nequit. Ita si non existente A, nequeat existere B, tum A dicitur necessarium ad exist-

stentiam τ B. Demonstrabimus suo loco *Ens aeternum intelligens* esse necessarium ad existentiam mundi ita, ut illo sublato, existere mundus nequeat, quo everteretur purus *materialismus*, ut vocant, nempe crassus Epicureismus.

XIV. *Necessarium ad essentiam* est id, sine quo essentia *Rei* haberi nequit. Vocatur a Wolfio *Essentiale*. Quod vocabulum retinendum censuimus ob facilitatem, & compendium loquendi: destituimur enim his in rebus propriis vocabulis, ob *rerum novitatem*. Ita soliditas dicitur necessaria ad essentiam corporis, aequalitas circumferentiae a centro ad essentiam circuli.

Schol. Sunt qui putant Mentem, idest cogitationem, aeternam, esse *necessariam ad essentiam mundi*, qualis Spinoza, qui mentes ceteras aeternae Mentis esse modificationes docet. Est hic Pantheismus. Alii vim activam, & hilarchicam ad essentiam materiae necessariam faciunt, cujusmodi Aristoteles, Leibnitius, & alii: quos loco suo examinabimus.

XV. A necessario, & intrinsece dependet a B, si B sit necessarium ad essentiam τ A, cujusmodi est homo a mente & corpore, triangulum a tribus lateribus, & quaelibet res a suis *Essentialibus*.

XVI. A extrinsece dependet a B, si B tantum necessarium sit ad existentiam τ A, non etiam ad essentiam. Ita mundus a Deo, & effectus omnes a suis causis.

Schol. Patet igitur, quid sit unum ens ab alio intrinsece, aut intrinsece pendere, quod ut accurate observetur volo, quod inde facilius gravissimae quaestiones ad Cosmophiliam pertinentes explicetur, totumque Spinozae systema intelligatur atque confutetur. Atheus autem iste paullo aliter haec explicuit. *Quodcumque in se existit, & in suo, non in alterius rei conceptu intelligitur, a nullo intrinsecus pendere dicitur: contra vero, quodcumque in alio existit, & per ejus intelligitur conceptum.* In prima classe ponit substantiam; in altera substantiae affectiones.

XVII.

XVII. *Ens contingens* vocant philosophi quodcumque extrinsecus, & libere ab alio pendet, qualia sunt omnia facta & possibilia, quae *necessitate naturae* non existunt, adeoque non existentia intelligi possunt. Ita contingens, & necessarium opponi dicimus, ut, quod unum est, nequeat esse alterum.

CAP. II.

De Relatione, Subjecto, Adjuncto, Substantia, Attribute, Modo.

XVIII. **R**elatio est nexus unius rei cum alia, aut ordo unius ad aliam, qui valeat nos una cognita, ad alterius cognitionem ducere. Est autem is nexus vel *realis*, vel *moralis*, vel *intellectualis*: ille in ipsa rerum natura constar, veluti nexus patrem inter & filium; alter opinione hominum, veluti relatio virum inter & uxorem, inter actiones quasdam & seculi leges honestatis, aut turpitudinis: tertius tandem sola cogitatione constituitur; atque hujusmodi sunt relationes inter ideas arbitrarias & commentitias.

Scholion. Relativa sunt hujusmodi, ut nequeat unum sine altero cognosci, unoque posito alterum ponatur necesse sit, quemadmodum Philosophi tradunt; quod potissimum evenit in relationibus *realibus*, quae ubique gentium eadem sunt. In *moralibus* autem & *intellectualibus*, quae apud omnes non sunt eadem, axiom illud obtinere nequit. Quinimo monemus, ne hujusmodi relationes generales censeantur. Quod quum quidam non observassent, aut ex praesentium, & patriae moribus prava de antiquis judicia sibi efformarunt: aut ex iis systematis disciplinarum, quae ipsi animo conceperant, de veterum systematis judicarunt: ut inde patet, quod varia recentiorum Philosophorum systemata antiquis omnibus communia fuisse, sectatores paulo

B 4.

eru.

eruditi conati sint demonstrare, ut Burnetus theoriā Telluris, Morus & Raphson spatium, Spinoza, & Tollandus Pantheismum, Baelius Manicheismum, alii alia. Observatum id in Arte Logico-Critica.

XIX. In Relationibus distinguimus & earum *subiecta*, & *rationes*. *Subiecta* relationum sunt illa, inter quae nexus est, ordo, & relatio: nexus ipse ratio dicitur relationis.

Scholion. Paulo aliter Scholastici: nam tria distinguunt, *fundamentum*, *terminum*, & *rationem fundandi*. Illud vocant subiectum unde ducitur nexus: *terminum* subiectum ad quod ducit nexus: *rationem* id propter quod est nexus: Tria haec certe in triplici illo relationum genere (def. 18.) omnino obtinere debent, & acri iudicio distingui, ut ordine ratiocinemur. Patet autem ex iis quae dicta sunt, relationem non percipi, nisi perceptis subiectis, inter quae est, & ratione, propter quam est.

XX. Subiectum est id, cui aliquid adhaerere, vel inhaerere percipitur. Adjunctum vero, quod subiecto adhaeret, vel inhaeret. Veluti tela subiectum est picturae, pictura adjunctum telae.

Schol. Relativae sunt ideae adjuncti & subiecti: itaque nequit altera sine altera percipi, ne per abstractionem quidem, ut Scholastici loquuntur. Interim nihil vetat particulatim eas expendere, & separatim de iis disputare, quod faciunt Ethici dum vitiorum, atque virtutum naturam examinant, quasi a Mente eorum subiecto abstractam: Physici vero dum leges morus tradunt abstracti a corpore.

XXI. Substantia est primum subiectum ejus, quod est, aut fit, quod ita existit, ut intrinsecus a nullo communi ac anteriori subiecto, sed a suis tantum essentialibus pendeat, ac semel positum, sine nova actione per se esse & conservari possit.

XXII. Accidens est adjunctum substantiae, quod illius

illius aut essentiam, aut existentiam limitat. Itaque est aut *qualitas*, aut *modus*: qualitas essentiam finit: modus existentiam.

Scholion. Nihil tot inter Philosophos concertationes excitavit, quam non satis enucleata substantiae notio, nec ullae magis contentiones vitae, atque eruditionis humanae intersunt, quam quae de natura verae substantiae agitantur, quippe quae Deum, universitatis rerum naturam, & naturam hominis spectant, quod paullo post intelligemus. Inter veteres Graecos Philosophos de Universi substantia diu ita disputatum est, ut qui eorum disputationes legit, incertior, quam adiit, discedat. Fuere qui unam eamque immensam, & immutabilem primam Universi substantiam, ac fundamentum dicerent, veluti Eleatenes, & Aristoteles. Alii plures ac prope infinitas, ut Democritici & Epicurei. Recentioribus temporibus Scholastici, in primis Scotistae, Arabibus, ac proinde Aristoteli simplicius adhaeserunt: quidam nimis quam par erat, ut ad impietatem usque aberraverint, velut David a Divinando, Abelardus, Jordanus Brunus, qui hanc primam substantiam, seu materiam Universi primam, ut vocant, Deum esse putaverunt; quod tandem mortalium omnium teterrimus Benedictus Spinoza integro docere conatus est systemate. Quicumque hinc originem Spinozismi factam arbitretur, is rem acu tetigisse mihi videtur: nam a materia Aristotelis prima, eaque activa, seu natura genitrice praedita, veluti per gradus primum ad Arabismum, mox ad Pantheismum ventum est. Confer Schol. definitionis xxiv. Sed Gassendistae, Cartesiani, ac Newtoniani Democriti quidem substantias revocaverunt; sed in Spatio, ac communi earum fundamento minime convenerunt; quorum quidam, ut Cartesiani, nullum esse sibi persuadere, praeter extensionem, quam atomi ipsae mole sua conficiunt; alii, ut Newtoniani, immensum hoc spatium posuerunt,

runt, ipsam Dei immensitatem esse rati, qua de re alibi. i. Leibnitius novam substantiae notionem, substantiarumque novam theoriam invenit, qua de re loco suo. Generatim vero Lockius (a) negat nos ullam claram & distinctam substantiarum notionem habere: nam etsi sciamus, inquit, esse rerum quae sunt, aut sunt prima quaedam subjecta, at quae sunt, ignoramus. Id quod confirmari potest ex eo, quod gravissimi Philosophi super natura primarum Universi substantiarum immane quantum discordaverint. Ego sic censeo, substantiarum realium notiones, nec claras, nec distinctas nos habere; sed claram esse & distinctam abstractam, & genericam substantiae ideam. In eo peccare Philosophos ajo, quod nimis confidenter hanc abstractam notionem omnibus saepe rebus singularibus aptant.

XXIII. *Essentialia entis* vocamus ea, ex quibus primum entis essentia componitur, quaeque in entibus simplicibus nec ex se mutuo, neque ab alio priore pendent intrinsecus, licet in entibus compositis ab aliis pendere possint. Ita extensio, soliditas, cetera, essentialia sunt corporis.

Scholion. In entibus compositis, qualia sunt corpora, essentialia sunt prima componentia: at in primis componentibus, seu substantiis, essentialia ab anterioribus pendere nequeunt.

XXIV. *Attributum* voco id, quod licet non sit primum in essentia, in quo ab Essentiali discernitur, necessario tamen & intrinsecus provenit ab essentia, & ita, ut posita essentia, illud ponatur necesse est, velut divisibilitas in corpore. Distinguitur ab Accidente, quod illud abesse possit, salva substantiae natura, non item attributum. Saepe tamen in lingua metaphysica, *essentiale*, *attributum*, *proprietas*, quandoque etiam *perfectio*, cum eadem notione accipiuntur.

Scho-

(a) Lib. 1. cap. 3. §. 18. & lib. 2. cap. 23. §. 1. & 2.

Schol. Notiones ergo Substantiae, Accidentis, Essentialis, Attributi, probe sunt recolendae, & discernendae; quod quum plerique non fecerint, dum de Deo, & Mundo philosopharentur, turpiter sunt hallucinati. Inde, ut dixi, natus est Spinozismus. Spinoza parte prima Ethicae substantiam definit, *per substantiam intelligo id quod in se est, & per se concipitur*: deinde abusus ambiguitate *ut existere in se, & in alio*, quum omnia universi entia Deus immensitate sua complectatur, intulit Deum tantum substantiam esse, cetera Dei aut attributa, aut qualitates, aut modos. Cartesius (a) substantiam definiverat, *Rem, quae ita existit, ut nulla alia re indigeat ad existendum*; quumque creatae res Deo, ut existant, opus habeant, eas non esse substantias eodem loco docuit, voluitque *unicam esse substantiam Deum*: qui & ipse ambigua illa loquendi ratione, *ut nulla alia re indigeat ad existendum*, deceptus est. Adeo verum est, non Geometras tantum, sed Metaphysicos maxime, dum ab ideis abstractis ad naturae res gradum faciunt, turpissime hallucinari! Jam Attributum definit Spinoza eodem loco, *id quod intellectus de substantia percipit, tanquam ejus naturam constituens*. Quumque Deum intelligere non posset sine immensa extensione, hancque haberet *formalem*, & hanc materiam, cujusmodi sint corpora; veluti per gradus ad summam hanc impietatem venit, materiam esse Dei attributum, corpora Dei modos.

XXV. Dividunt philosophi attributorum vocabula in *affirmantia*, & *negantia*, illa explicant, quid res sit: haec quid non sit. Vis cogitandi in mente est prioris generis: indivisibilitas secundi.

Schol. Monent Logici, ut in investiganda veritate essentialium, utraque haec attributa investigemus: ita enim paullo clarioris notiones earum habere posse. Ac

vero

(a) Part. 1. principiorum art. 51.

vero quum mens humana pluribus ac diversis rerum notionibus sit praedita, nullius rei cognitio perfecta esse potest, nisi non solum quid sit, sed & quid non sit dignoscatur. Quin ne fieri quidem potest, ut quid sit res cognoscatur, nisi una opera quid non sit pervideatur. Prior tamen esse debet affirmantium, quam negantium cognitio. Unde scitum illud Philosophorum, *notionem negativorum ex notionibus esse positivorum*, quo tantopere usus est Cartesius in demonstratione existentiae Dei. Nisi enim sciatur quid res sit, intelligi nequit, quid non sit. Vide hujus rei exemplum Logicae lib. I. cap. I. dum de natura animae loquimur.

XXVI. Substantiae esse possunt aut brutae, aut spirituales: illae sunt, quae ratione, & electione sunt destitutae; hae quae ratione, & electione sunt praeditae.

Schol. Non est autem confundenda notio substantiae *incorporeae* cum notione substantiae spiritualis: concipi enim potest incorporeum, quin sit spirituale. Qui spatium vacuum esse putant, id esse incorporeum constituent; nec continuo sequitur esse spirituale. Non jure igitur Cartesiani quidam, quod est incorporeum, id necessario esse spirituale conficiunt. Illud verum est, esse incorporeum quodcumque est spirituale; sed non vicissim.

C A P. III.

De Essentia, & Natura.

XXVII. **E**ssentia est forma rei intrinseca, qua res talis potius est, quam talis. Ea posita est in indivisibili *essentialium*, & *attributorum* unionem. Unionem vero essentialium, & attributorum hoc tantum sensu voco indivisibilem, ut nequeat eorum ullum auferri, quin prior essentia immutetur, ac alia evadat; ut si Chiliogono unum latus detrahas, continuo est alia figura, atque aliam habet essentiam.

Scho-

Scholion. Non satis igitur perspicite Cartesiani essentias rerum in una tantum proprietate, ut vocant, ex qua ceterae manare intelligerentur, illa vero ex nulla priore, pervestigarunt. Nam quamquam quaedam res ita fortasse simplices sunt, ut earum essentia in uno tantum essentiali posita sit: at profecto plurimae aliae sunt, quae quum pluribus essentialibus sint conflatae, non est in iis primum quoddam quaerendum, in quo consistat essentia. Hinc inscite essentiam corporis in sola extensione posuerunt. Atque inde est, quod rerum essentiae a nobis maxima ex parte ignorentur, quod nimirum nec omnia rerum essentialia, & attributa inspicere possimus, nec eorum unionem satis clare intelligere, nisi fortasse in rebus Geometricis, & Arithmeticiis, in quibus essentias plene intelligimus: quippe hae res essentias habent ab arbitrio Geometrarum, & Arithmetico; id est mere sunt eae nominales; quum aliarum rerum essentiae sint reales, quas non ad arbitrium creare possumus, sed quae sint investigare debemus. Sed & illud per velim animadvertatur, veteribus quibusdam vocabula *naturae*, *essentiae*, *substantiae* cum eadem notione saepe sumta; cujus rei exempla plurima conferri possent, si esset usus.

XXVIII. Essentiae vel *reales* sunt, vel *notionales*, & *nominales*. Illae sunt quibus res sunt tales: hae sunt notiones rerum vocabulis quibusdam expressae. Pertinent ad essentias nominales *genera*, & *species*.

Scholion. Magnum habet in inquirenda veritate usum haec divisio, eaque pluribus illustratura Lokio (a). Quod ut plene intelligatur, recolenda sunt quae in superiori scholio edisseruimus, quo in loco animadvertimus, essentias rerum maxima ex parte a nobis ignorari. Id autem de essentiis realibus intelligendum est: nam quatenus sint essentiae nominales, prolatis vocabulo-

rum

(a) Lib. 3. cap. 3.

rum definitionibus sciri potest. Quicumque igitur hoc discrimen non recte servant, dum essentias nominales pro realibus habent, falli magnopere possunt. Ea certe est methodus, qua Benedictus Spinoza philosophatus est, ex essentiis scilicet rerum notionalibus tam audacter de rebus ipsis concludit, quam ex ideis Geometricis de natura, & proprietatibus figurarum Geometricarum, quasi in solo mundo intelligibili versaretur. Quis autem dixerit, quot inde errorum monstra conficiat? (a)

Sed inquit aliquis, an ullae sunt apud homines nominales essentiae realibus adamussim respondentes? Respondeo paucos esse Philosophos, qui essentias suas nominales non pro realibus pertinaciter habeant. Sed ex sapientium discordiis, & eorum sensu communi discimus, vix modorum simpliciorum essentias nominales haberi posse pro realibus, & ut ego quidem puto, ne has quidam, nisi in paucissimis. Nimirum nemo eo usque sibi adulari potest, ut substantiarum realium tam adaequatas notiones habeat, ut certus sit, nihil in iis superesse, quod ignoret. Historia naturae, quae quotidie perficitur, satis superque id nos docet.

XXIX. Praeterea essentiae rerum vel factae sunt, vel aeternae intelligibiles: hae continentur mente Dei: illae extra Deum existunt in rebus ipsis.

Scholion. Longe necessaria erat haec divisio, ne in statuenda immutabilitate essentiarum mirifice hallucinaremur. Nam sunt quidam, qui essentias rerum omnes immutabiles faciunt, dum tamen res factas mutabiles statuunt, qui intelligi nequeunt, nisi moneant, se loqui de essentiis intelligibilibus, & possibilibus, quae proculdubio immutabiles sunt, quum factae essentiae omnes sint mutabiles. Neque aliud intelligebat Plato, dum essentias rerum, seu ideas, immutabiles statuit, quidquid ideae illae sint, quod loco suo monuimus.

XXX.

(a) Vide *Traité des systemes* tom. 2.

XXX. Vis est facultas agendi. Est autem vis *viva*, vel *mortua*. Illa cum actione conjuncta est, veluti vis flammae, quae se agit: haec in conatu est, a quo propter obstaculum, nulla manat actio, veluti vis penduli immobiliter gravitantis. Utriusque generis vires existere naturae contemplatione facile detegitur. Nam & in seminibus, atque ovis vires esse genitales, mortuas tamen, necesse est: & plures esse vires vivas oculis ipsis inspicimus. Igitur investigandae Philosopho per quam diligenter: earum praeterea intensitates examinandae: tum & conflictus, & ex conflictu provenientes effectus. Quod ad magna mundi corpora pertinet nemo id felicius fecisse videtur, quam Newtonus. Sed infinita etiam sunt his de rebus acurissime demonstrata a Wolfio in operibus philosophicis. Fatendum tamen est nondum in penitissimam hanc naturae partem mortales devenisse. Quapropter ingens superest rerum copia, in qua investiganda cum laude versari possumus.

XXXI. Actio si spectatur prout a causa manat *actio* quidem appellatur: si vero in subiecto, in quo ab externa causa producitur, *passio* vocari solet. Itaque nulla ullius rei, nec mutatio, nec motio, nec quidvis aliud ejus generis respectu ejus rei dici potest actio, nisi immediate proficiscatur a principio rei illi intrinseco.

Scholion. Ex. g. quum moveo lapidem, eadem motio mei quidem respectu actio est, in lapide vero passio. Hinc nata est divisio potentiae in *activam*, & *passivam*, quarum illa agit, haec excipit. Ceterum haec definitio usum habet quum in aliis, tum in celeberrima quaestione illa, an intellectus activa, an vero passiva potentia sit. Quam dum quidam ut ridiculam contemnunt, non intelligunt ea totam hominis naturam contineri. Nam idem plane est atque investigare, existat ne in nobis vis activa cogitationum nostrarum, quae nostri propria sit, an cogitationes in nobis a Deo, aut anima mundi, aut ab externa alia causa, tanquam motus

motus in lapide, producantur. Cartesius prius putavit. Sic enim ille (a): nullam aliam differentiam statuo inter animam, & ejus ideas, quam inter frustum cerae, & diversas figuras, quarum frustum illud capax est: quemadmodum diversas figuras recipere non est in cera actio proprie, sed passio, ita etiam mihi videtur, quod passio sit in anima, quod hanc, vel illam ideam recipiat. Scitum autem est Cartesio ideas, & perceptiones unum esse. Alterum censuit Pythagoras (b), & Stoici (c), ex recentioribus vero Campanella (d) praeter ceteros loco suo memorandos. Idem dicendum est de Thoma Hobbio, qui cogitationes esse censuit reactiones cerebri adversus actiones exterorum objectorum. Eadem distinctio locum quoque habet in natura libertatis humanae constituenda: nam quidam sunt qui vim & potentiam passivam libertatem esse ajunt: alii e contrario ita activam, ut omnis externae actionis determinantis sit impariens; qua de re loco suo dicitur.

XXXII. Vocamus naturam vires, seu principium activum Entis, dum de rebus physicis loquimur: propensiones vero naturae humanae erga verum & bonum; saepe quoque normam actionum humanarum naturae lumine promulgatam ab Auctore mundi, dum de moralibus differimus.

Scholion. Est definitio ex communi Philosophorum sensu deprompta. Non sum vero nescius vocabulum naturae cum aliis quoque notionibus passim accipi, etiam in Philosophorum libris. Apud vetustissimos Philosophos dupliciter accipiebatur: aut pro vi una, & simplici per rotam mundi machinam diffusa, quae vitam, & motum singulis mundi partibus impertiretur: aut pro viribus singularibus, quibus singulae res praeditae essent.

(a) Part. I. Epistolarum ep. 115.

(b) Cic. lib. I. Tuscul.

(c) Senec. saepe.

(d) Morhofus Polyhist. tom. 2. lib. 2. cap. 18.

sent. Cum priori sensu accipiebant Pythagorici, Heraclitus, Stoici, Speusippus, fortassis etiam Aristoteles; quippe cujus materia prima omnium formarum receptaculum hac genitrice Natura praedita esse videtur: temporibus vero nostris Morus, Cudworthus, Newtonus, alii-que quamplurimi. Cum posteriori Democritici, Epicurei, atque aetate nostra Cartesiani, & Leibnitiani. Sed priores inter se non conveniunt. Nam Pythagoras Deum ipsum naturam esse voluit, si ejus mentem teneamus (a): Stoici Deum quidem, sed natura igneum, seu aetherem: Heraclitus ignem ipsum, aut potius aetherem quemdam vivificum: Aristoteles nihil distincte definit, sed ratione, & consilio naturam instructam non negat: Plato animam mundanam induxit, quam virtutem genitricem vocat Apulejus (b), eamque servire voluit Deo fabricatori. Cudworthus licet neget consilio, & ratione uti naturam, sensu tamen, & perceptione instructam facere videtur (c). Newtonus (d) Aetherem subtilissimum, quem & spiritum alibi vocat, naturae vim gerere opinatur. At illi, qui singulis mundi partibus, & membris singulas vires activas, seu similes, seu dissimiles posuerunt, has, ut harum systema, naturam habent. Videri possunt quae in nostra Dissertatione de principiis rerum corporearum dicta sunt. Plerique Philosophorum Christianorum, qui agnoscunt, quantum discriminis sit inter Deum, & rerum universitatem, illum quidem naturam naturantem appellant; hanc naturam naturatam. Interim sunt non pauci, qui totam eam vim, quae per universitatem rerum diffusa est, a Deo immediate esse docent, seu potius nullam esse in mundo vim activam substantialem, sed actiones omnes mundanas a Deo continen-

Tom. I.

C

tinent.

(a) Vide quae dicta sunt in Dissertatione de principiis rerum corporearum.

(b) De dogmate Platonis.

(c) In System. intell. differ. de natura genitrice. Vide quae eum in locum observat Laurentius Mosheimius.

(d) In Quaestionibus Opticis, & in Scholio generali principiorum.

tinenter proficisci. Habet haec sententia in veteribus ipsis, novellisque Theologis patronos quosdam: sed a Cartesio longe est provecta, plurimisque ab autore Gallico *Des actions de Dieu sur les creatures* adserta. S. Thomas, qui in his rebus vidit acutissime, & potentias ac causas activas a Deo creatas esse statuit, & cum iis Deum cooperari in physicis docuit; ut hujusmodi actiones a duplici activo principio manent, Deo, & creatura.

XXXIII. Leges naturae vocant Physici normas, secundum quas motiones in hac rerum universitate provenire ejus auctor Deus statuit, quarum normarum existentiae ratio sufficiens non sit alia, nisi Dei voluntas. Hujusmodi leges propositionibus quibusdam genericis efferimus.

Scholion. Eodem ferme modo Gravesandius (a) & Muschembroeckius (b), qui recte monent, has leges sedulo naturae studio perdiscendas. Quin legibus istis Universitas haec facta sit & stet, vix dubium ei esse potest, qui illud animo recoluerit, & ordine eam factam esse, & stare, & ordinem intelligi sine hujusmodi legibus non posse; qua de re commode dicemus. Illud animadvertendum, hujusmodi legum alias quidem esse genericas, ac ad omnia entia mundana pertinere: alia sola corpora spectare: alia esse, quae sunt propria corporum vegetabilium; alia animantium propria: quaedam locum habere in aëre: alia in igne & lumine: alia in aqua &c. Scientiae physicae, & mechanicae his legibus conficiuntur.

XXXIV. Leges naturae vocant Ethici normas, secundum quas actiones suas liberas ut homines conforment, Deus per lumen rationis docet atque praecipit.

Scholion. Sunt vero alii, qui legis naturae moralis nomi-

(a) *Instit. Philosoph. Newtonianae* §. 4.

(b) *Elementis Physico-Mathematicis* §. 7.

nomine non aliud videntur intelligere, nisi primas naturae humanae propensiones, & naturales impetus. Quo modo quod maris, & feminae conjunctio ut in hominibus, ita in brutis animantibus, e naturae propensione est, naturae legem vocant veteres Philosophi & Jurisconsulti. Item natura ipsa quodlibet animal prolem suam amat; ejusque curam, & tutelam suscipit: id quod juris esse naturalis Jurisconsulti, idest Romani Philosophi, dixerunt. Sed has naturae animalis mechanicas potius leges dixeris, quam morales: qua de re in *secunda parte* dicemus. Sed quidam sunt, quibus placet, leges naturae esse dictamen rectae rationis de iis, quae agenda, vel omittenda sunt. Ita Cumberlandus. Nos dictamine rectae rationis promulgari leges, non effici contendimus: neque enim leges, nisi voluntates Legislatoris esse possunt. Qua de re dicemus in *quarta parte*.

C A P. IV.

De identitate, & distinctione.

XXXV. **I**dentitas est relatio entis ad semet immutatum, loco licet vel tempore mutato, seu id, quo res, loco licet vel tempore non eodem, est eadem. Est notio abstracta. Itaque idem dicitur ens illud, in quo nihil immutatum est, etsi locus, vel tempus mutata sint.

XXXVI. Diversitas vero est relatio entis ad semet mutatum, loco vel tempore mutatis, seu id, quo ens, loco, vel tempore non eodem, non est idem. Notio abstracta est. Diversum est, quodcumque ens in diversis temporibus, aut locis mutatum fuerit.

Scholion. Identitas, uti & diversitas, & metaphysice, & vulgo dicuntur, & moraliter. Metaphysice quidem ut ens idem sit, nedum essentia, sed ne modus qui-

dem variet, necesse est: at vulgo, si essentialia sint eadem, etiam immutatis modis, idem ens diceretur. Ita homo, qui consenuit, physice idem est, ac juvenis: non tamen metaphysice. *Moraliter* res dicitur eadem, quum in eodem statu conformitatis, aut discordantiae cum lege persistit. Ita constanter bonus moraliter est idem bonus. Item de malo. Est igitur identitas conscientiae idem ac identitas moralis. Quod tum maxime recolendum, quum Scriptores leguntur. Ex. g. Scriptores Apostolici passim docent, homines mortuos aliquando resurrecturos. Necesse autem est, ut iidem homines resurgant, alioquin non resurrectio, sed nova hominum generatio dici deberet. Itaque iidem Scriptores indicant apertissime, nos eosdem resurrecturos, dum nos faciunt in resurrectione aut praemiorum compotes, aut poenis obnoxios, secundum quod aut justam & piam, aut injustam & impiam vitam egerimus. Hinc tota vetusta Ecclesia homines eosdem resurrecturos docuit. Sed quum iidem sacri Scriptores doceant corpora nostra immutanda esse, saltem Beatorum, rite deducimus, nos eosdem non quidem Metaphysice, sed physice resurrecturos. Vide ut egregie eam rem pertractet Origenes contra Celsum lib. v.

XXXVII. Distinctio in Scholis quatuorplex est, Realis, Rationis, Modalis, & Formalis. Realis est inter ea, quae non sunt eadem, quaeque separatim intelligi possunt, veluti tria latera, aut tres anguli in triangulo. Seu distinctio realis est inter *rem & rem*, *ens & ens*, *substantiam & substantiam*, *hypostasim & hypostasim*. Modalis autem est, qua modi, & qualitates a substantia distinguuntur.

Scholion. Henricus Morus (a) exigit in iis, quae realiter distinguuntur, ut possint separari. Sane disputari potest, estque in scholis acerrime disputatum, an

(a) In *Enchiridio* par. I. cap. IV.

omnia, quae realiter distinguuntur, possint etiam separari, seu an sint distinctae res. Metaphysici, qui distinctionem realem inter substantiam, & substantiam ponunt, affirmant: Substantiae enim hoc est proprium, ut per se constare, & existere possit. In horum igitur sententia haberi nequeunt tamquam realiter distincta, quae saltem *intrinseca possibilitate* nequeunt separari: & quae realiter distincta sunt, separatim quoque existere possunt. Sed hoc esse verum nequit in natura divina; in qua tres personae sunt *realiter distinctae*, nec tamen separari possunt. Itaque monitos volumus Lectores, ut si quando ita loquamur, nos de rebus naturae, ac sensibus, & rationi nostrae subjectis loqui. Eas tantum Philosophia, quatenus e ratione nostra proficiscitur, cujusque elementa tradimus, attingit.

XXXVIII. Distinctio formalis, quomodo Scotistae ejus primi inventores definiunt, est quae intercedit *inter formalitates*, eaque *reali* quidem minor est, quippe quae inter substantiam, & substantiam, hypostasim & hypostasim intercedit; *Rationis* major, quippe quae inter conceptus ejusdem rei posita est. Vocant porro *formalitates* quum *essentialia* entis, tum attributa. Ex. g. animus, & corpus *realiter* distinguuntur, cum sint duae substantiae: intellectus, & voluntas duo animi *essentialia*: item extensio, soliditas, gravitas, tria corporis *essentialia*, *formaliter*.

Scholion. Scoti doctrina est, Franciscanis pene omnibus probata, acerrimisque atque diuturnis cum Dominicis, & Jesuitis concertationibus firmata, atque longe, lateque disseminata. Nec vero sine ratione, in quo ego palinodiam recino, nullo licet beneficio a Scotistis affectus: nam clare intelligo, non ita distingui duo ejusdem substantiae attributa, soliditatem. ex. g. & extensionem, duo corporis ejusdem attributa, ut duae distinguuntur substantiae, corpus a corpore, animus a corpore, mens a mente: ea minor distinctio est, haec

major. Itaque quatuor omnino genera distinctionum constituenda sunt.

XXXIX. Distinctio rationis est quum ea ut distincta percipimus, quae distincta non sunt, idest quum de eadem re, & simplici, conceptus distinctos, ut loquuntur Scholastici, efformamus, re tamen ipsa eos conceptus suppeditante. Ex. g. si dentur tres lineae A. B. C.; ita sitae, ut A sit perpendicularis lineae B, parallela vero lineae C; in A ratio parallelae, & ratio perpendicularis ratione tantum distinguuntur, sed res ipsa eam distinguendi rationem exhibet.

Scholion. Quum distinctos conceptus de eadem & simplici re habere nequeamus, nisi illam aut ex diversis aspectibus, aut ex diversis relationibus spectemus, inde recte concluderunt Scholastici, in distinctione rationis non intercedere tantum operationem mentis, sed aliquid praeterea esse in re ipsa, quo diversi & distincti illi conceptus nobis suppetant. Quod adeo verum putaverunt Theologi nostri, ut non tantum Gilibertum Porretanum Pictaviensem Episcopum damnaverint, quod attributa Dei realiter distingui doceret, sed etiam eos, qui putabant distinctionem attributorum Dei adeo esse solius rationis opus, ut nihil ex parte rei ipsius causa esset ejus distinctionis, & idcirco mentem hac in re decipi, qualis Eunomius, alique. Interim negare non possumus gravissimis erroribus eos obnoxios esse, qui non satis diligenter cavent, ne ea semper pro realiter distinctis habeant, quae ratione distincta percipiuntur.

XL. Quae distingui possunt aut *res* sunt, aut *vocabula*, aut *ideae*, aut *actiones*. Res distinguuntur realiter per suas *essentias*: vocabula per *sonos*: *ideae* per distincta, quae referunt, objecta: *actiones* vero aut a causis distinctis, aut a temporibus, si interruptae fuerint: saepe ab intensitate.

Scholion. Vocabula, atque ideas distinctas quivis facile dignoscet, ita quidem, ut aut nullae, aut Philosophi cura

cura vix dignae ea de re quaestiones suboriri queant. At rerum essentias, aut actiones distinctas internoscere saepe difficillimum est adeo, ut nullibi facilius, & solemnius errent minus cauti. Et de essentiis rerum realibus superius dictum. De actionibus pauca exempli causa. Nemo est qui non sciat, & continenter praedicet, motiones, & perceptiones actiones esse natura sua distinctas: at, confidenter dico, si importune acutissimos Philosophos efflagitaveris, quae in re differant actiones illae, iique ingenui esse velint, plerique laborabunt, seque frustra torquebunt. Praeterea Philosophi nondum satis intelligere potuerunt, una ne sit immensa per universum a Deo creata actio, quae in variis subjectis varie determinetur, an plures, & diversae in pluribus diversisque universi rebus, quae vita aliqua, & actione agitantur; idcirco quod actionum ipsarum naturas non satis distinguere potuerunt, nec inde rite de principiis, seu viribus activis ratiocinari. Hinc plerique principium quoddam hilarchicum, & plasticum statuerunt. In primis autem quum hoc seculo omnes physici *attractiones* crepent, ecquis est, qui ejus actionis adeo claram informatam animo notionem habet, ut semper ab iis, quae dicuntur impulsiones, valeat discernere? Quo in loco molestum illud subit animum, non solum magnam sapientiae nostrae partem esse ignorantiam, verum saepe doctorum hominum verba tam esse *nibili*, quam vulgi.

XLI. Contraria vocamus, quae sese mutuo dextruunt, uti existere, & non existere, rotunditas, & quadratum. Res autem Scholasticis *contradictionem involvere* dicitur, si, ut existat, ex contrariis conslerur oportet, qualis esset circulus quadratus, esse unum & diversa, & hujusmodi alia.

CAP. V.

De Uno.

XLII. **E**Ns dicitur unum aut *physice*, aut *numerice*. Physice, quum aut simplex est, aut ejus essentialia & attributa ita juncta sunt, ut in unam essentiam atque naturam confluant. Numerice vero, quum ab iis distinctum est & segregatum.

XLIII. Est igitur & unum simplex, & unum compositum. Illud est cujus nullae sunt partes realiter distinctae: Hoc vero cujus aliquot sunt partes, cujusmodi sunt corpora omnia. Jam est unum per *aggregationem*, quod constat ex pluribus unis simplicibus, ut acervus tritici. Praeterea *unum morale*, quae est *concordia voluntatum*. Compositio autem unius, quemadmodum Scholastici philosophantur, est aut Physica, aut Metaphysica, aut Logica. Illa est partium realiter distinctarum, atque a se invicem separabilium, qualis est in corporibus. Metaphysica est ex *essentia* & *existentia*, atque ceteris proprietatibus *formaliter* distinctis, qualis secundum hos Philosophos in omnibus entibus factis, in quibus essentia ab existentia *ratione* saltem distinguitur, proprietates vero, seu attributa, *formaliter*. Logica est ex *genere*, & *differentia*, quae quum sint notiones mentis, quas Logica spectat, *logicam* constant compositionem.

XLIV. Unitatis notio est ex notionum abstractarum numero, exprimitque id, quo ens est Unum.

Scholion. Infinitas hoc in loco Philosophi gerras germanas effuriunt, quas lubentissime iis integras dimittimus. Illud non penitus omittendum, quod de origine notionis *Unius* disputant. Unitatis notionem innatam esse contendebat Plato, idque passim Plotinus, & Augustinus repetunt. Et Augustinus quidem eo argumento usus est

est, quod quae cumque sensibus percipimus, composita sint, & multiplicia. Contendit idem Merfennus. Noster Doria totus in hoc est, ut ostendat congenitam nobis esse *unius* ideam, eamque scientiae nostrae prima continere semina. Sed vereor ut iste aut haec intelligat, aut, si intelligat, solide demonstrare possit. Nam primum notio entis *Unius compositi*, aut unius *numerici*, a sensibus omnibus, oculis potissimum, atque tactu provenire potest, uti prolixè probat Lockius. Deinde Unius simplicis notio cur a simplicibus modorum ideis, aut *abstractione*, & meditatione mentis confici non possit, nondum videmus. Tandem quae ratio nos subiget, ut hae in re aliorum potius auctoritati credamus, quam intimo nostri sensui, & experientiae? Refragantur certe omnes Logicae canones. Quod si hoc sensu innatam dicunt, ut communi hominum ratione concipiatur, quas ego ideas naturales, & communes appello, non refragor.

Generatim monemus, ut Philosophi diligenter caveant, ne ex abstractis notionibus res ipsas aestiment, turpissimeque hallucinentur. Apposite enim movent viri docti, ex hoc permultos, eosque gravissimos errores Metaphysicos admisisse, quod nescirent satis ab ideis istis abstractis sibi cavere. Dicit idem de Geometris potest, dum res physicas attingunt. Exemplo sit hic idem Spinoza, ad cujus errores in hoc libello refellendos aggressi sumus. Is in impium *unius substantiae mundanae* errorem inde perductus est. Omnia scilicet entia, hoc ipso quod existunt, in notione entis conveniunt, idest unum sunt *ens abstractum*. Sed ille huic unitatis abstractae notioni ens reale unum, infinitum, huncque Mundum subiectum esse putavit. Hinc vero in Pantheismum recta ruit: nempe perrediculo sophismate abusus. Animadvertere debuit hoc Bullenvillerius, qui sub initium *Analyseos systematis Spinozistici* tanta diligentia argumentum istud adornavit.

navit. Sed ex eadem scaturigine emerferant ideae Platonis per se subsistentes, communes, ingenitae, immutabiles. Inde nata Aristotelis, & Arabum *materia prima*, una itidem, immensa, simplex, intelligibilis tantum. Inde quoque Scotistarum universalia, ut vocant, *in essendo*, & *a parte rei*. Sunt alia generis ejusdem, velut Archea & principium hylarchicum Alchymistarum, & aliorum Fanaticorum commenta.

XLV. Totum est unum compositum: Partes sunt ea plura, ex quibus totum aliquod componitur. Relativae sunt igitur *totius* & *partis* notiones, ita ut quemadmodum totum intelligi nequit sine partibus, ita pars non dicatur, nisi totius respectu.

Scholion. Notiones *totius* & *partis* probe expendendae: inde enim gravissimae quaestiones pendent, uri postea dicemus. Illud in praesentia observandum, quod quoniam totum dicitur ex relatione ad compositionem, pars vero ex relatione ad alias, quibus fit totum; dum examinatur, an ens aliquod totum sit, an vero unum simplex, perpendendum est, quatenam sit partium illarum natura; nempe realiter ne distinctae sint, possintque separari, an vero ratione tantum. Nam partes realiter distinctae & separabiles habeant distinctam essentiam oportet; non vero partes ratione tantum distinctae. Atque hinc pendet vulgaris illa quaestio, an spatium vacuum Epicureorum & Newtonianorum habendum sit tanquam ens simplex, cujus nullae sint partes realiter distinctae, licet intelligantur, ut Morus (a) & Clarkius contendunt; an vero ens ex aliis simplicibus compositum, quae sint intrinsece tantum (ut putat Hartsoeker (b)) separabilia, non vero extrinsece.

XLVI. Unum porro Philosophi in *universale* quoque, & *singulare* dispescunt. Universale est aut unum in

(a) In Ench. par. prima cap. 3. §. 4.

(b) Cours de Physique lib. I. cap. 1.

in multis, quod in *essendo* vocant: aut unum exhibens multa, quod vocant in *repraesentando*; aut unum de multis, quod dicunt in *praedicando*. Itaque ad quatuor summa genera referunt, nempe ad *ideas*, *verba*, *actiones*, *res*. Idea universalis est, quae quum sit una, plura tamen refert objecta. Vocabula sunt universalia, quum plures eodem tempore ideas significant. Actio universalis est si una eademque in pluribus subjectis sit. Res tandem est universalis si & una simul sit & in multis. Singulare vero est, quod unum est, & ad nulla alia pertinet, atque ut in se indivisum est, ita ab omni alio distinctum, quemadmodum Scholae loquuntur. Singulare individuum quoque appellatur.

Scholion. Ad ravim usque de universalibus disputarunt veterum Scholarum Philosophi. Recentiores ineptas hasce, & supervacaneas esse putant disputationes. Itaque Morus *insulsissimam* vocat entis divisionem in *Universale*, & *Singulare*, quod scilicet quaecumque existunt singularia sint, universalia vero nihil sint, nisi *rationes*, *quaedam logicae*, & *modi intelligendi*. Quae profecto vera sunt. Sed quum gravissimi Auctores recentioresque Philosophi *naturam* quandam, & *substantiam* universalem posuerint, eaque quaestio cum natura Dei conjuncta sit; non est certe negligenda, sed potius quam diligentissime pertractanda.

XLVII. Huc etiam spectant *genera*, & *species*. Genus Philosophis definitur, unum quod in pluribus *universalibus* integrum est, seu quod ad plura *universalia* pertinet. *Species* quae ad plura spectat *singularia*.

Schol. Facile est noscere genera, & species ad essentias nominales, non vero ad reales pertinere, nisi in eorum fortassis opinione, qui naturam aliquam, & substantiam universalem statuunt. Itaque species est perceptio plurium singularium ejusdem aut similis naturae: genus vero plurium specierum similium perceptio. Vide quae sunt a nobis dicta in *Epist. ad Antonium Conti*.

XLVIII. Persona est individuum rationale.

Schol. Id quo ens est individuum vocatur in Scholis principium individuationis : personae , personalitas . Interest autem plurimum notionem personae claram , & distinctam habere in re Theologica pertractanda ; qua in re quum Theologi Christiani non satis inter se convenissent , quot turbas excitarunt de Trinitate , & Jesu Christo servatore nostro disputantes ? quod interim moneo , est , ne dum de personis divinis loquimur , personae notionem ex rebus nostris accipiamus , idest pro *individuo rationali* , cujus natura ab aliorum naturis distincta sit , & separata : nam eam ob causam decepti Photiniani , & Sociniani Trinitatem divinam ut rem *contradictionem involuentem* rejecerunt . Apposite Beatus Thomas (a) aliud est , inquit , *quaerere de significatione hujus nominis persona in communi , & aliud de significatione personae Divinae . Persona enim in communi significat substantiam individuum rationalis naturae , ut dictum est : individuum autem est quod est in se distinctum , ab aliis vero distinctum . Persona igitur in quacumque natura significat id quod est distinctum in natura illa , sicut in humana natura significat has carnes , & haec ossa , & hanc animam , quae sunt principia individuantia hominem : quae quidem licet non sint de significatione personae in communi , sunt tamen de significatione personae humanae . Distinctio autem in divinis non fit nisi per relationes originis , ut dictum est supra . Relatio autem in Divinis non est sicut accidens inhaerens subjecto , sed est ipsa divina essentia : unde est subsistens , sicut essentia Divina subsistit Persona igitur Divina significat relationem in natura subsistentem . Ex mente igitur Beati Thomae tres divinae personae sunt unius essentiae & substantiae tres relationes subsistentes .*

(a) 1. par. q. 29. art. 4. in corpore.

CAP.

C A P. VI.

De Potentia , & Causis .

XLIX. **P**otentia est vis seu facultas agendi , qualis vis cogitandi , aut vis morrix .

Scholion. Activas tantum potentias specto : nam passivae , quae dicuntur , potentiae , improprie ita appellantur . Potentias ex actione tantum investigamus , ita nempe ut nedum ex data actione concludimus dari vim activam , sed etiam ex data natura , aut *intensitate* actionis , naturam , aut perfectionem potentiae activae detegere conamur . Nec tamen satis feliciter . Etenim quamquam actiones plurimae in hoc universo aut sensui , aut conscientiae nostrae pateant : tamen , si ingenui esse velimus , fatebimur , omnium activarum virium naturam seu essentiam nobis ignotam esse , & vix conjectura attingi . Quae causa est , cur in maxima circa rerum principia , & structuram ignorantia versemur . Sed ea de re saepe dictum est .

L. Ratio sufficiens est id unde intelligitur cur aliquid sit , aut tale sit . Est autem ratio sufficiens *existentiae , essentiae , relationis &c.*

Scholion. Infinitum pene usum rationis sufficientis fecit nuper vir adprime doctus Gotofredus Leibnitius , quum in Theodicaea , tum in variis monumentis , quae leguntur in Actis Lipsiensibus , & in responsionibus ad Samuelem Clarkium in opere Amstelodami an. 1740. Gallice edito (a) . Quamquam videri potest hac in re temperantior Leibnitius si Wolfio compareretur , qui in octo tomis in 4. rerum Metaphysicarum meras crepat rationes sufficientes , plerumque sine ulla ratione suffi.

(a) Recueil de diverses pieces sur la Philosophie la Religion naturelle &c. Par Mrs Leibniz &c.

sufficiente. At quod hujus axiomatis primus usum fecisse Leibnitijs Wolfio dicatur, id vero est, in quo aut affectu decipitur, aut veterum Philosophorum, Platonis (a) potissimum, & Aristotelis, & veterum Scholae philosophorum, monumentorum imperitiam simulat.

LI. Principium vocant Philosophi, quod in se continet rationem sufficientem alterius rei. Quum autem haec ratio esse possit, vel *existentiae*, vel *essentiae*, vel *ordinis*, vel *scientiae*, hinc principia existentiae, essentiae, ordinis, scientiae.

Scholion. Ex.g. Deus est primum, & liberum principium extrinsecum existentiae mundi: Atomi, & vires motrices sunt principium intrinsecum mundi corporei. Principium ordinis est id, unde ordo aliquis pendet. Uti Scientiarum principia sunt quae axiomata, seu certa pronunciata, dicuntur.

LII. Causa est principium activum & extrinsecum existentiae alterius a se rei.

Scholion. Plurima Philosophi causarum genera dividunt: nam aliae sunt *primae*, aliae *secundae*, aliae *immediatae*, aliae *mediatae*, aliae *proximae*, aliae *remotae*, aliae *adaequatae*, aliae *inadaequatae*, aliae *Physicae*, aliae *morales*. Causa *prima* est quae quum sit aeterna, ipsa se movet, nec ab altera aut pendet, aut determinatur, cujusmodi Deus. *Secunda* est quae quum aeterna non sit, alterius prioris vi indiget, ut sit, & ut conservetur atque agat. *Immediata* est inter quam & effectum nulla est media: *Mediata* vero si alia intercedat. *Adaequata* est quae sola totum effectum producit. *Inadaequata*, quae non sola. *Physica* est, quae actione se in effectum exerente agit. *Moralis*, quae praecepto, consilio, exemplo.

LIII. Fatum generatim est talis omnium mundi causarum

(a) Legatur *Timaeus*.

farum & effectuum connexio, ut altera ab altera necessario pendeat, ita ut nulla in parte concatenatio abrumpi possit.

LIV. Quintuplex Fatum constitui potest, 1. Democriticum. 2. Peripatericum. 3. Stoicum. 4. Spinozisticum. 5. Muhammedanum. Sed sextum addi potest, mistum nempe ex divino & materiali, quod quia Platonici constituisse videntur, Platicum dicere possumus.

Democriticum est *αναγκη υλην*, necessitas & fatum materiae: necessaria scilicet & bruta series effectuum, & causarum omnium ab aeterno, non a Deo, sed ex necessitate naturae materiae ipsius nunquam interrupta fluens.

Scholion. Democriti sententia fuit, atomos & esse per se atque aeternas, & aeterno & necessario motu per inane infinitum percitas, necessariis, seu mechanicis quibusdam motus legibus, omnia conflare. Id illi erat & providentia, & fatum. Legatur Laertius libro nono, & Stobaeus in Ecloga *Physica Capite oct.* Hoc fatum generatim tenuit Epicurus, aut saltem Lucretius, etsi videri velit, atomorum declinatione induta, casum induxisse: qua de re inferius.

LV. Peripatericum est a Deo aeterna & necessaria mundi procreatio.

Scholion. Ex Aristotele Deum ab aeterno & necessario mundum procreavisse constat inter omnes. Vide Pericrion de *communibus principiis*.

LVI. Fatum Stoicum est non ex materia, nec ex natura Dei per *essentialem emanationem*, sed a voluntate Dei necessaria & ineluctabilis rerum series. Hoc fatum *προβλην* providentiam vocant Stoici (a).

Scholion. Non ignoro de Stoicorum fato in diversa abire viros eruditos. Lipsius (ut mittam vetustiores) Stoici.

(a) Vide Cicer. lib. 1. de nat. Deorum, & S. Aug. de Civit. lib. v. cap. VIII.

Stoicorum fatum idem esse cum providentia Christianorum opinatur (a). Scilicet noluisse Stoicos quidquam libertati divinae contrarium Fato suo statuere, sed eo vocabulo immutabilitatem, & necessitatem moralem, seu hypotheticam, ut vocat Beatus Thomas, voluntatis divinae significare voluisse. Contra Thomasius fatum Stoicorum merum esse Atheismum putat, idest fatum esse Spinozisticum, quod Stoici Deum quasi ex mente & corpore mundano conflatum docuerint, ac necessitati physicae naturae suae subiectum (b). Ego quantum ex veterum Stoicorum libris colligere potui, non dubito, primum, quin Stoici Deum universorum auctorem effecerint. Deinde quin in Deo aeternum quoque statuerint mundum intelligibilem. Tum quin crediderint Dei voluntate mundum illum mutari non posse, quod is immutabili Dei intelligentia contineretur. Praeterea quin legibus mundi intelligibilis Dei voluntatem fecerint subiectam. Ad haec quin omnia in hoc mundo eodem immutabili ordine provenire docuerint, quo in intelligibili continentur. Possem haec plurimis veterum Stoicorum locis probare, sed legatur Seneca (c) & Tullius de Fato. Caeterum necessitati ne physicae, an morali, & in conservatione tantum, an etiam in procreatione rerum, Deum subiectum crediderint, id mihi liquidum non est. Agnosco ita locutos esse, ut physicae quum in procreando, tum in conservando mundo necessitati Deum obnoxium putasse non pauci suspicarentur. Sed erat proculdubio in Stoicorum phrasi nescio quid emphatici, & poetici, quod alias observavi.

LVII. Fatum Spinozisticum est series eadem aeterna & necessaria, sed quae emanatione essentiali fluit ex

(a) In physiologia Stoica lib. i. diff. 11.

(b) De Extensione mundi Stoica diff. 13.

(c) 29. Natur. lib. 2. cap. 35. & 38. & de prov. cap. 5.

ex natura Dei ab aeterno, & necessario.

Scholion. Spinoza docet unam tantum dari substantiam (a) eamque aeternam (b), & ex infinita cogitatione, & extensione conflam (c), eamque esse Deum (d), alias vero res esse modificationes attributorum Dei (e), idest cogitationis & extensionis, easque fieri ex necessitate naturae Dei (f); & solis naturae divinae Legibus (g), & necessario (h). Haec doctrina ut longe differt a Stoica, ita Aristotelicae multa similia habere videtur. Itaque Baelius (i), & Walchius (k) Aristotelem praevisse Spinozae censent. Sed de Spinozismo ante Spinozam legatur dissertatio Buddei.

I. Ex eadem officina impietatis, unde Spinozae libelli, prodiit *ars ratiocinandi*, nescio quo Kuffelaero auctore. Is in eo quidem opusculo Logicam docere videri vult, sed, ut ego puto, Spinozismum, circumlitum licet, propagare. Ac principio Spinozam a terribissimo dogmate, Mundum esse Deum, velut ab impacta calumnia, defendere studet: sed tam deridiculis interpretationibus, ut me pudeat huiusmodi patroni. Tum Spinozae praecipua dogmata, de Deo & Natura, ita explicat, ut, quemadmodum ego puto, verbis discrepans, re cum Spinoza suo consentiat. Interim quum Author iste nec Philosophiae sit imperitus, & Spinozae familiaris, quem alium ei advocatum dare possumus? Audiamus ergo hunc, ut si & is causa excedat,

Tom. I.

D

cidat,

(a) *Eth. pr. p. prop. 5.*

(b) *Ibid. prop. 6.*

(c) *Part. 2. prop. 1. & 2.*

(d) *Part. 1. prop. 14.*

(e) *In coroll. prop. 25. & alibi passim.*

(f) *Prop. 16.*

(g) *Prop. 17.*

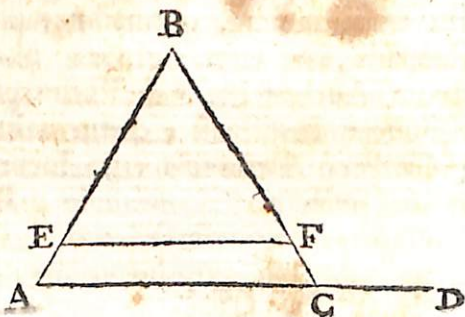
(h) *Ibidem prop. 33.*

(i) *In dist. art. Arist.*

(k) *De atheismo Arist. in paveris academicis pag. 298.*

cidat, nihil amplius terribilissimo homini patrocinii superfit, desinantque stulti ejus admiratores clamare, minus ejus dogmata a nobis intelligi.

II. Oportet autem ut inde rem totam repetamus, unde & hic exorditur, idest paulo altius. Exorditur autem ab iis definitionibus, ex quibus totum videtur Spinozae systema profluere. Explicat principio, quid sit contineri in alio immediate, quid mediate. Ait id contineri in alio immediate, quod ejus essentia comprehenditur, non quod ab illa profluit. Ita (nam hoc exemplo utitur) duo latera cujuscunque trianguli esse tertio majora, immediate in essentia trianguli continetur; quod scilicet, inquit, (a) ad hanc proprietatem intelligendam non opus habeam considerare affectionem quamdam, qua mediante hanc proprietatem trianguli continetur. Eodem modo in essentia trianguli immediate continetur proprietas, quod tres ejus anguli sint duobus rectis aequales; item quod majus latus majorem angulum subtendit. Si vero considero, quod uno trianguli latere, ut AC , producto versus D , externus angulus DCB utrobique interno & opposito major est, tum dico hanc proprietatem non immediate in essentia trianguli contineri, quatenus scilicet ad hanc trianguli proprietatem intelligendam non sufficit triangulum simpliciter considerare ut triangulum, sed opus habeo considerare triangulum hoc vel illo modo affectum, nempe quatenus hic habet unum

ex

ex lateribus, puta AC productum, adeo ut haec productio sit medium per quod cognosco hanc trianguli proprietatem, sine qua illam nullo modo cognoscere possem. Rursus si consideremus rectam EF esse parallelam uni laterum, nempe ipsi AC , & inveniamus proprietatem hanc, quod latera BA , BC sint proportionaliter secta in EF , dicemus hanc proprietatem in essentia trianguli contineri mediante hac linea parallela, vel prout tali vel tali modo triangulum affectum, vel modificatum est.

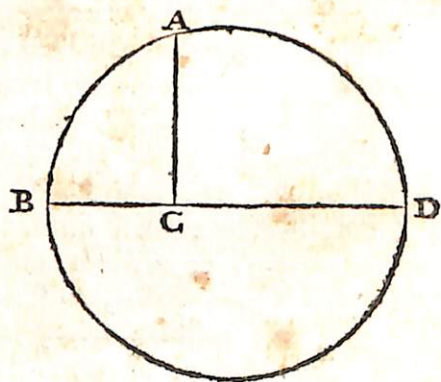
III. Non male haec quidem. Sed videamus utrum ad rem eam quadrent. Pergit itaque, ac expedire conatur, quid sit *to mundum in Deo contineri* (a): ait ea verba significare modum quo Dei attributum aliquod certo ac determinato modo exprimit: seu nos jam concipere Deum non immediate & simpliciter, prout est Ens summe perfectum, omnesque perfectiones continens, sed nos cognoscere Deum certo atque determinato modo, seu mediate, mediante scilicet ejus operatione, qua Mundum produxit, & in se continet, & per opera sua, juxta illud, CÆLI ENARRANT GLORIAM DEI. Nempe si recte accipio, Mundus ita mediate in Deo continetur, ut posterior illa trianguli proprietas in triangulo. Sed Kuffelaeum rogaverim, ut missis ambagibus respondeat rotunde, mundus hic, cujus nos exigua sumus pars, Dei ne effectus est, ab eo distinctus & diversus, an Dei ipsius modificatio, idest unius aeternae substantiae interior emanatio, ac proinde unius & ejusdem cum Deo substantiae? Quo modo, si scriptum sit, ex infinita linea nata esse infinita triangula, id ita ne intelliger, ut linea haec sua vi ac potentia triangula illa produxerit, nihil ex se & natura sua in illa derivans, an vero ita ut ipsa sic se conformaverit, ut ex ea extiterint? Neque enim eodem modo in linea illa haec triangula continentur, quum asseritur primum, quo,

D 2

quum

quum alterum dicitur. Primo scilicet modo *eminenter* tantum, altero etiam *formaliter*. Primo modo effectus sunt ejus lineae: altero modificationes. Quid ergo Kuffelaerus? Si posteriori modo concipit Mundum in Deo contineri, ac inde emanare, naturam rerum cum Deo ejus Creatore faede perturbabit, quod is ipse execratur in Spinoza (a). Si priori, Spinozae patrocinium deferat oro. Nam Spinoza sic perpetuo loquitur, ut Mundi partes attributorum Dei modificationes habeat. Obscura, ait, haec esse. Quasi vero ignotum sit, has easdem positiones ex toto Spinozae systemate sequi. Unam ille substantiam mundanam esse diserte scribit: hanc esse infinitam: hujus cetera esse emanationes & modificationes. Non video quid haec obscuritatis habere possint.

IV. Torquetur scilicet Kuffelaerus, ac iterum ad ambages redit. Nempe veretur palam proferre. Exemplo iterum utitur geometrico (b). Consideretur, inquit,

circulus ABD, & notum est, eum obtinere hanc inter ceteras proprietatem, ut quadratum quod fit ex recta, quae ex quolibet circumferentiae puncto perpendiculariter in diametrum dimittitur, aequale sit rectangulo, quod fit a segmentis diametri: ut in appositae figura, quadratum quod fit ex recta AC aequale est rectangulo, quod fit ex segmentis BC, & DC. Deinde haec proprietas est

(a) Pag. 113.

(b) Pag. 105.

est ejus conditionis, ut ea posita, vel sublata, circulus ponatur, vel tollatur (haec non recte; sed quoniam nihil ad rem faciunt, missa facio): & contra, posito vel ablato circulo, ea erit data, vel ablata. Ex quo discimus hanc proprietatem ad essentiam circuli pertinere, & consequenter quandiu circulus erit, tandiu proprietas ista in eo continebitur. Interim diligenter notandum est, quod licet haec proprietas in essentia circuli contineatur, non tamen ad essentiam circuli pertinet, ut rectae AC, BD in eo unquam ducantur, seu ut quadratum ex AC & rectangulum ex BC in CD, vel similia unquam construantur.

V. Quorsum haec evadent? Jam, inquit, (a) conferamus nos cum debili hac nostra similitudine ad essentiam divinam: de qua omnes concedunt, eam esse tam amplae extensionis, ut nihil in rerum natura sit, fuit, vel erit, quod ab ea non dependeat, seu ex ea non EMANET, hoc est, quod omnia, quae sunt, in Deo sint, & quod nihil sine Deo nec esse nec concipi possit. Kuffelaero dabunt omnes, ex Deo omnia pendere; manare vero ex Deo omnia, intrinseca scilicet emanatione, nemo unus. Nam quae intrinsecus aliunde manant ejusdem cum illo substantiae, & naturae sunt: Mundus autem ejusdem substantiae, & naturae cum Deo esse non potest. Sed pergit Kuffelaerus deinde quoque omnes concedunt, Essentiam divinam & esse, & fuisse & fore semper immutabilem, hoc est nihil unquam posse ad eam accedere, vel ab ea decedere. Et hoc omnes dant, atque inde conficiunt perspicue, nihil, quod mutabile sit, & contingens, ad divinam Essentiam pertinere posse. Jam concludit. Quibus praemissis, sequitur, Mundum in statu, in quo est, dependere a Deo (nempe extrinsece, velut a causa procreatrice & conservatrice Mundum pendere a Deo, id tandem conficitur ex praemissis, non id, quo evadere vult Kuffelaerus) haec est,

est, quod contineatur in *Essentia divina* aequae fere ac aequalitas inter quadratum ex *AC*, & rectangulum ex *BC* & *CD* continetur in *essentia circuli BAD*. Vereor ne aequo iustius hoc geometrico exemplo abutatur personatus homo. Addit enim, & quemadmodum illa aequalitas semper in circulo contenta fuit, & erit, licet rectae memoratae nunquam ductae fuissent; eodem fere modo *essentia mundi* ab omni aeternitate in Deo fuit contenta, & ex ea emanavit, atque in aeternum in eo continebitur. Proprietas illa trianguli eminenter tantum in triangulo continetur, non formaliter. Nihil verat eodem modo asserere, *essentiam mundi intelligibiliter* tantum & eminenter in Deo contineri: ac ita revera continetur. Sed non id est, nisi toto Coelo aberro, quod sibi vult Kuffelaerus. Scilicet hunc in modum prosequitur. Denique quemadmodum ad *essentiam* huius aequalitatis non pertinet, ut linea perpendicularis unquam de facto in diametrum dimittatur. . . . eodem ferme modo *essentia mundi* fuit ab omni aeternitate in *essentia Dei* contenta, licet *existentia Mundi* ad *essentiam Mundi* nullo modo pertineat. Quam hic *Mundi essentiam* commemorat? *Intelligibilem*? Nemo ei refragabitur. Sed quid haec ad *Spinozae defensionem*? De *Mundo* enim reali cum illo disceptamus. Quid quod non satis sibi Author iste constat? Nam de aeternitate *Mundi realis* disputare occeperat (a); nunc ad *intelligibilem* & *idealem* deflectit. Id certe est perditam causam tergiversari.

VI. Sed novum praesidium in distinctione inter *Essentiam* & *Existentiam* sibi reperiisse visus est. Nam, inquit, (b) distinctionem inter rerum *essentiam* atque *existentiam* puto abunde satis sufficere ad tollendam confusionem inter res creatas, seu a Deo dependentes, & earum

(a) Pag. 105.

(b) Pag. 107. 108.

rum Creatorem. Scilicet *Mundus realis* ad *Dei essentiam* non pertinet. Ejus opus est. Praeterea ne ejus quidem *existentia* ad *essentiam mundi intelligibilis* ullo pacto pertinet. Sed distinguendum erat inter *essentiam mundi facti*, & *essentiam mundi intelligibilis*. Haec in *Dei essentia* est, atque ad *Dei essentiam* pertinet, non item illa. Quocirca quid sibi vult Kuffelaerus? Per se *mundus hic realis* secundum suam *essentiam factam* constat, an *modificatio* est *Dei*? Negare posterius debet, quando hic a Deo distinctus est. Ex quo sequitur ut nullum sit in ea distinctione praesidium, quo suum *Spinozam* tutari possit. Quid igitur *Spinozae* faciemus, qui affirmat, entia mundana modificationes esse attributorum *Dei*? Hic ipse patronus sancte clamat, si ita, ut verba sonant, *Spinoza intelligat*, jure *memoriam* ejus in omne aeternum execrandam esse (a). Quasi verò tergiversationi sit locus. Sed quoniam is suspicatur, aliam fortassis notionem in *Spinozae* verbis contineri, quam quae vulgo illis tribuitur, audiamus integram defensionem.

VII. Nempe, prosequitur (b) ut exprimam quem puto horum *Scriptorum* genuinum sensum esse, judico rationem, quare dictus *Philosophus* tam obscure & dure se explicuit, petendam esse ab imbecillitate mentis humanae. Voluit enim noster *Philosophus* de Deo descendere ad mentem nostram, qui descensus videtur a nobis esse incomprehensibilis: immo & verba etiam delicatissima deficiunt ad hunc descensum debite exprimendum, nisi nos prius praesupponamus gradus quosdam idoneos, per quos talis descensus fieri potest. In hunc itaque finem praesupponamus nos esse aliquid, nobisque adesse internam quamdam conscientiam & *Dei ideam*: nosque res posse concipere duobus modis, scilicet vel conceptu primario, vel conceptu secundario.

D 4

(a) Pag. 113.

(b) Pag. 114.

secundario. Et rem conceptam conceptu primario vocemus Deum: & secundario conceptu conceptas res vocemus res particulares, seu a Deo productas. Quibus ita positis, ordine contrario, ac fecit noster Philosophus, ascendamus per hos gradus ad Deum, deinde a Deo descendamus iterum ad res particulares extra nos positas. Jam quia noster Philosophus modum vocat ens quod est in alio, & quod non potest concipi, nisi per illud aliud, in quo est, si hoc conferatur cum iis, quae superius diximus, apparet, quod ille modum rei vocavit idem illud, quod a nobis vocatur conceptus secundarius. . . . Unde quando ad quaestionem, quid sit Mundus, vel haec, aut illa res particularis noster Philosophus respondet, eas esse Dei affectiones seu modificationes, quibus Deus certo ac determinato modo exprimitur. . . . Quid quaeso his verbis aliud dicit, quam si ego ad eandem quaestionem respondendo dicerem, illas esse res, quas ego concipio conceptu secundario, hoc est esse tales res, quae sunt in Deo, & quae sine Deo nec esse, nec concipi possunt: quae a Deo dependent, & quarum unica & sola causa efficiens est Deus.

VIII. Tota haec Kuffelaeri peroratio huc redit, Spinozam vocare modificationes attributorum Dei res mundanas, non prout sunt factae, sed prout sunt ideales, seu, quod perinde est, his loquendi modis, non mundum hunc, quem incolamus, cujusque sumus partes, sed aeternum illum & intelligibilem mente divina comprehensum, intelligere. Sed nae tu maximas nugas agis Kuffelaere? Unam qui substantiam realem constituit: qui duo esse praecipua ejus attributa, extensionem & cogitationem, pluries fatetur: qui corpora omnia hujus extensionis modificationes, mentes vero cogitationis diserte dicit: hunc tu de conceptibus potius, quam de mundo reali, differere ais? Ain tu vero? Nempe perbella est haec patrociniandi via. Quid si quis hominem criminatus, atque eam ob rem in jus vocatus, se lunarem hominem calumniatum respondeat?

Ita-

Itaque mirto librum, cujus jam me poenitet.

LVIII. Fatum Muhammedanum est absoluta & immutabilis rerum omnium praedestinatio ac praedeterminatio, in Deo quidem libera, in rerum serie necessaria.

Scholion. Vide Relandii *Cathechesim*.

LIX. Providentia est rerum mundi omnium praescientia & praedeterminatio, immutabilis quidem, sed quum in sui origine, tum in ea parte rerum, quae ratione utuntur, libera.

Scholion. Quod hoc in loco observent Lectores monito, est, harum serierum unam regnaret necesse esse: id enim binis verbis demonstrari potest. Nam perspicuum est, & nihil fieri sine causa, & non posse ex quolibet fieri quodlibet: ex quibus conficitur esse causarum omnium & effectuum certam, constantem, & continuatam seriem; ut idcirco merus purusque casus, qualem in Epicuri Secta quidam deprehendisse sibi visi sunt, sit omnino impossibilis, quum respectu totius universi, tum partis cujuslibet. Hanc seriem esse Christianam providentiam, loco suo demonstrabitur.

LX. Sed est, ut dixi, quintum Fati genus, quod ex duplici constat velut intermixto, *divino, & materiali*, quod Gentilium Philosophorum nobiliores, ipsi in primis Platonici, docuere, ut pluribus ostendit Cudworthus (a). Nempe Plato etiam si intelligeret, cuncta a Deo administrari, quum tamen videret mala plurima in mundo obtinere, in eam inductus est opinionem, e natura ipsa materiae anima quadam tumultuante animatae, fieri, ne omnia ad divinas ideas exprimantur. Vide quae ea de re plurimis commentatur eruditus Molsheimius ad eum Cudworthi locum. Platonikum hoc Fatum appellamus.

Scholion. Cudworthus eodem in loco memorat & quosdam etiam veteres fuisse Christianos, qui, ut Plato, ita-

(a) *Sist. intell. cap. 4. §. 13.*

itidem e materia originem malorum deduxerint. Nempe ii, qui ex gentili Philosophia magis sciverunt, quam ex divinis literis, quales in primis Arnobius, & Lactantius.

LXI. Conservatio est perennis vis, qua vetatur ne res pereat.

Scholion. Quum Theologi Christiani de conservatione rerum agunt, eam dicunt perennem actionem, qua tota rerum natura pervaditur, ac eandem ipsam, qua primum res sunt factae. *Occulto instinctu omnia moveri & gubernari* dicit Greg. in 12. moralium. Occultum autem hunc instinctum ipsam illam Dei actionem vocat B. Thom. qua primum res esse ceperunt. *Conservatio* (inquit p. 1. q. 104. art. 1. ad 4.) rerum a Deo non est per aliquam novam actionem; sed per continuationem actionis, qua dat esse. Ac utitur etiam exemplo luminis solis. *Sic se habet omnis creatura ad Deum, sicut aer ad solem illuminantem. Sicut si sol est lucens per suam naturam, aer autem sit luminosus participando lumen a sole, non tamen participando naturam solis: ita solus Deus est per essentiam suam, quia ejus esse est suum esse; omnis autem creatura est ens participative, non quod sua essentia sit suum esse.*

LXII. Casus proprie est, quum res fiunt nulla praescientia, nulla providentia, nulloque ordine, atque fine, neque ex certis atque statis causis.

Scholion. Non solum igitur a Casu excludenda est omnis providentia, sed omnis quoque ordo rerum, quae fiunt, finis praeterea, & causarum postremo certitudo. Nam si providentiae tantum defectus adsit, nisi certus ordo causarum quoque tollatur, Fatum erit potius, quam Casus. Quae quum vera sint, qui *purum Casum* in Epicuri Philosophia sibi invenisse videntur, in primis Cicero, nisi fortassis atomorum declinationem intellexerint, quae ita invecita videtur, ut unde nascatur intelligi nequeat, longe sunt ii hallucinati. Sustulit quidem Epicurus

curus providentiam, at non ordinem, & seriem causarum, quae *certis naturae faederibus*, ut vocat Lucretius, ad Mundos conficiendos, aut dissolvendos convenirent. Itaque Natura illa *creatrix & daedala rerum* Lucretiana, si acri judicio perpendatur, Fatum idem Democriti est. Huc pertinet & illud, *certum ac dispositum est, ubi quicquid crescat & insit* (a). Qui igitur purum casum docuerit, quod sciam, nullus fuit.

LXIII. Finis est ratio libertatem ad agendum potius, quam non agendum inflectens.

Scholion. Vulgo definiunt, id cujus gratia aliquid fit. Jam ratio illa libertatem inflectens menti intrinseca esse debet, ut patet. Inde illud est scholarum dictatum, *finem in intentione quidem esse primum, sed in executione postremum*. Quum vero apud homines ut plurimum ea ratio sit amor, atque desiderium alicujus externae rei, inde factum est, ut rem hanc externam, cujus amore aliquid ageremus, finem appellaverint Philosophi, quae tantum esse finis objectum potest. Sed & finium partitiones saepe ineptas vulgares isti Philosophi dederunt, ut quod finis vel sit operantis, vel operis, vel cujus, vel cui, vel ultimus, vel intermedius. Nam finis esse tantum operantis potest, & quidem operantis ex libertate: & finis proprie non est, nisi unus & solus ultimus, *mediique*, qui vocantur, fines non sunt, sed ordinis media. Ceterum quod dicitur, causas omnes operari propter finem, id ita intelligendum est, ut causae ad effectus suos, aut causae ad causas naturae ordinentur, itaut in hoc universo sint causarum ordo & series sapientissime instituta. Qua in re ridiculus mihi videtur Spinoza, qui quum has causarum series statuatur, in *Appendice* ad primam Ethicae partem nos ridet, qui fines harum rerum doceamus. Quod vero idem fines causarum intelligentium, in primis Dei,

(a) Luc. lib. 1.

Dei, negat, id quale sit, alias. Tandem quum dicitur, finium investigationem propriam esse Philosophi, intelligendum ita, ut nihil aequae nos ad causarum cognitionem ducat, quam earum & effectus, & ordo. At quod contendunt Derham, Niewentit, Fabricius, Lefferus, ex finibus rerum mundi hujus, idest ut ego interpretor, ex ordine causarum, naturam Dei adversus Atheos adferi, id, eorum pace, aptum non est, nisi Fatum corporeum in antecessum evertatur. Nam quum Athei, si probe animadvertatur, aut nulli sint, aut ii tantum, qui Fatum Spinozisticum, vel Democriticum statuunt; & in horum systemate causarum ordo ac concatenatio, idest rerum Naturae fines, primum sit Atheismi fulcrum; non rite neque valide ex concatenatione causarum Atheos istos confutaveris, nisi eadem opera iis demonstretur, concatenationem istam nec necessariam esse, nec aeternam, adeoque a libera primae universi causae voluntate pendere. Enimvero, quod vir acutus, & politus Benedictus Pererius in lib. VIII. de communibus principiis cap. 6. scribit, certum & indubium esse, quidquid habet causam efficientem, etiam habere finem, propter quem fit, quod quidquid efficitur, alicujus gratia semper efficiatur, id esse verum nequit, nisi in antecessum ponas, a Deo summa ratione ac libertate omnia fieri, quod ponere non possunt, qui ex finibus Deum esse demonstrare aggrediuntur. Atque inde factum est, ut ego hoc argumento noluerim uti, nisi in Tertia parte, postquam scilicet Fatalistas confutaverim in prima.

C A P. VII.

De Spatio, Infinito, Duratione & Motu.

LXIV. **V**ocamus extensum quodcunque aut in longum, aut in latum, aut in profundum patet:

patet: *Spatium* vero quod tripliciter, longe, late, profunde extensum est.

Scholion. Notionem spatii oculis, & tactu percipi vix probatione eger. Illud tantum observandum, notionem spatii, quam sensibus percipimus, notionem esse spatii corporei. Quum autem veteres quidam atque recentiores Philosophi, praeter materiam, spatium quoddam immensum, incorporeum esse putent, ejus certe notio, ut idem monet Lucretius, non sensu, sed sagaci ratione comparatur: est enim notio abstracta, quemadmodum *Lineae*, & *Superficie* apud Geometras, quae esse potest, etiam si spatium illud incorporeum non existat. Samuel Clarkius in *Tra*ctatione de *Existentia & Attributis Dei* opinari videtur ideam spatii infiniti innatam esse. Quod si ita intelligit, quemadmodum Epicurei, & Stoici notiones innatas vocabant, aut quas primum sensus, nulla aliorum institutione, referunt; aut ad quas percipiendas ipsa rerum natura ducimur omnes; non refragamur: contra vero, si notionem istam animae ita insculptam putat, ut Cartesiani quidam, aut potius Platonici, ideas innatas accipiunt.

LXV. *Soliditas* Philosophis est ea extensi qualitas, qua fit ut una ejus pars alteri, ne eundem locum occupet, resistit. Antitypian Graeci vocant, & significantius: est enim activa vis qua extensi partes sibi mutuo resistunt, quo minus compenitentur. Itaque ex *soliditate*, seu antitypia, nascitur *impenetrabilitas*.

Scholion. Soliditatis idea solo tactu nobis acquiritur. Quamobrem si tactu careremus, oculis interim effemus ornati, extensionem quidem perciperemus, soliditatem vero nullo modo. In speculis concavis videre est pendulas corporum imagines, quae tamen non sunt comprehensibiles; ut si nihil aliud, nisi hujusmodi extensiones cognosceremus, soliditatis nullam haberemus notionem. Ergo soliditas nobis est qualitas relativa, non abso-

absoluta, idest non intelligitur, nisi respectu aliorum corporum, aut partium corporum, quod apprime observandum. Itaque si detur materia tam tenuis, ut corporibus omnibus sit obvia, qualis aether Cartesianorum, ea erit vacua crassiorum corporum respectu. Quocirca tamen in vacuo Boyleano sit materia quaedam subtilissima, uti lumen, cui vacuum illud pervium est, ostendit; tamen quum haec respectu crassiorum corporum non differat a vacuo; quippe nullam habet eorum respectu soliditatem; omnia experimenta, quae a Philosophis fiunt in hoc loco, haberi possunt tanquam in puro vacuo facta: nam infinite parva negligit Physicus. Impenetrabilitatem esse vim *resistentiae infinitae* docent recentes Physici. Id vero ita capiendum, ut nulla naturae vi superari possit: alioquin certum est nullam esse posse in rebus contingentibus vim infinitam, nec *absolute*, nec respectu Dei.

LXVI. *Penetratio* duorum extensorum est quum ita unius extensi partes sunt in partibus alterius, ut nulla unius sit extra alteram alterius, duoque illa extensa tantum occupent loci, quantum unum.

Scholion. Duo pedes cubici compenetrantur, quum nulla est unius pedis pars, quae non sit in altera sibi aequali alterius pedis, ac ambo tantum occupant spatii, quantum unus tantum occuparet. Quare idea penetrationis diversa est ab idea commixtionis: penetratione moles non crescit, quae commixtione crescat necesse est.

LXVII. *Materia*, ut placet Lokio, est tota extensio solida: corpus vero materiae portio aliqua divisibilis. Nobis materia sunt *Elementa* corporum: corpora sunt composita ex illa materia.

Scholion. Apud vetustos Philosophos ὕλη *materia* non res extensa & solida, ut hodie in usu est, sed aut corporum elementa significavit, ut ex Aristotelis, Platonis, Plutarchi, Sextii Empirici, aliorumque plurimis

rimis locis demonstrare possemus, si id esset opus: aut immensam & continuam extensionem, minime illam sensibilem & comprehensibilem, quomodo a Platone & Aristotele accipiebatur. Vide Stobaeum *Ecloga Physic. cap. 14.*, & Molsheimium ad Cudworthum *Systematis intellectualis cap. 1. §. 40. Not. 2.* Quod est observandum diligenter dum Philosophia Ethnica confutatur. Nam nostrorum permulti Gentilibus imponunt, dum generatim eos *corpora aeterna* statuiffe doceant: ponebant enim illorum plerique non corpora, sed corporum materiam, quaecumque ea sit, aeternam. Jam vero, ut id per transennam dicam, quum vetustissima esset traditio, Poetis Theologis passim commemorata, cuncta ex Chao enata fuisse, Chaos vero iis esset extensio fluida & incompressa: inde factum est, ut Graecis rerum materia ὕλη quasi *fluens* dicta sit. Sed haec alias. Jam vero manifesto impietatem suam prodit Spinoza, dum corpus definit, *per corpus intelligo modum, qui Dei essentiam, quatenus ut res extensa consideratur, certo & determinato modo exprimit.*

LXVIII. *Inane*, seu vacuum, vocant Epicurei, immensam undequaque, immobilem, & indivisibilem extensionem, nec solidam, nec ullo modo sensibus perviam, nihil agentem, nihil patientem, locum dumtaxat Entium.

Scholion. Magna veterum Philosophorum consensione, ut Raphson ostendit, spatium hoc statutum est. Apud Recentiores, Cartesiani, & Leibnitiani quam acerrime illud oppugnarunt, posuerunt vero Patritius, Gassendus, Galileus, Morus, Nevvtonus, Clarkius, Graverlandius, Mulschembroekius, aliique non pauci.

LXIX. *Infinitum* Philosophi appellant, quod omni fine caret. Est vocabulum negans, cujusmodi vocabulorum quatenam sit natura, superius dictum est (a).

Scho-

(a) *Consular. Schol. def. 3.*

Scholion. Notionem infinitatis ad tria proprie referri ex ideis nobis naturalibus *durationem*, *spatium*, & *num-merum*, observatum Lokio (b). Sane infinitatem atque finitionem iis proprie rebus tribuimus, quae & quantae concipiuntur, & quarum maiorem ac minorem partem concipere possumus, quod tantum in *duratione*, *spatio*, *numero* obtinet. Ex his porro Infinitatis notio ad alia allegorice transfertur, cuiusmodi sunt *potentia*, *sapientia*, *perfectio*, *pulchritudo* & similia: 2. Spinoza in *Ethica* (a) rem infinitam vocat, quae alia ejusdem naturae terminari nequit: quae definitio & obscura est, & inepta, maxime si ad eas res, ad quas ille, referamus, cogitationem potissimum & potentiam. Quis enim intelliget, quid sit, cogitationem unam alia terminari? Pervideo tamen quid ille voluit dicere; nempe eam rem esse infinitam, quae augeri nequeat alia re ejusdem naturae. Ita extensio est infinita, si nulla alia extensione major fieri potest. Nec negare possumus quin hac nos ratione res quasdam infinitas dicamus. Certe hoc modo infinitum dicunt Geometrae.

Thomas Hobbesius (c) notionem infiniti esse *relativam* putat, idest eas nos res dicere infinitas, quarum omnem, aut extensionem, aut perfectionem non comprehendimus. Quando enim dicimus, inquit, aliquid esse infinitum, non aliquid in re significamus, sed impotentiam in animo nostro, tanquam si diceremus, nescire nos, an, & ubi terminetur. Similia scribit Huetius in *Censura philosophiae Cartesianae*. Quae doctrina omnino falsa est; nam praeter hoc, de quo is disputat, infinitum relativum, est & aliquid absolute infinitum, quod etiam si comprehendi a nobis non potest, esse tamen

(a) Lib. 2. cap. XVII. ubi ex instituto de infinitatis notione differit.
 (b) Part. 1. def. 2.
 (c) De Cive cap. 15. §. 14. quod repetit in *Leviathan*.

clarissime demonstratur. Quocirca statuendum est, aliud esse infinitum absolutum, aliud relativum: & illud esse quod in suo genere & natura amplius augeri non potest; hoc, quod licet possit, intelligi tamen a nobis nequit.

LXX. *Durationem* vocamus *continuatam* entis *alicujus existentiam*. Eam in *absolutam*, & *relativam* partimur: & illam vocamus ipsam *continuatam existentiam*, nulla ad alias res aut rerum motum relatione definitam: hanc appellamus, quam ex relatione ad alias res metimur.

Scholion. Cum *notione durationis* conjuncta est *successionis* quaedam notio. Vulgo putant, *durationem* esse ens a rebus omnibus, quae existunt, distinctum, *successivum* tamen, non permanens, tale nempe, cujus partes nunquam omnes simul existunt, sed aliae aliis succedunt, quemadmodum in fluminis alicujus perenni cursu. Sed qui ita ratiocinantur longe sane a veritate aberrant. Ejus autem erroris origo petenda est a ratione, & modo, quo *durationem* concipimus. Nimirum eas res durare credimus, quae pluribus nostris perceptionibus, quarum aliae aliis succedunt, coexistere intelliguntur (a). Quocirca qui hanc perceptionum successionem non advertunt, cuiusmodi qui dormiunt profundissime; aut qui in una idea haerent animo defixi, rerum *durationes* non percipiunt, facileque judicant ab initio ex g. somni ad extremum, seu vigiliae initium, nihil *durationis* effluxisse, si id aliis argumentis nequeant rescire (b). Praeterea assueri sumus *durationem* motu metiri, inde quoque fit, ut quemadmodum in motu successionem observamus, ita in *duratione* eandem esse partium successionem putemus. Quae quum sint, patet non rite definiri a Platonis tempus, *mensuram* motus:

Tom. I.

E

(a) Ita rem explicat Aristoteles in 4. *Physicorum* libro.
 (b) Lokius lib. 2. cap. 14. §. 3. & 4.

motus : quippe etiam si nullus sit in natura motus, dum res sunt, quae durant, tempus est.

LXXI. Duas in *duratione* successiones distinguere possumus, *Metaphysicam*, & *Physicam*. Priorem voco ipsam continuatam existentiam, quae vel successione perceptionum, vel motionis alicujus corporis, dimeri utcumque possit: posteriorem appello successione statuum in re durante, qualis cernitur in hoc universo, in quo alia quidem entia generantur, alia inreunt, aut in mente humana, quae continua perceptionum, & voluntatum successioni subiecta est. Quum haec duo successione generum non distinxissent Metaphysici, acerrime ea de re concertarunt, an *ulla esset in aeternitate successio*: quae quaestio unius vocabuli definitione penitus evanescit.

LXXII. Durationis tria facimus genera: sunt autem *sempiternitas*, *aeternitas*, & *tempus*. *Sempiternitas* est duratio entis, cujus existentiae neque initium fuit, neque finis ullus futurus est. *Aeternitas* est duratio entis, cujus existentiae origo quidem est, sed nullus futurus est finis. *Tempus* est duratio entis, quod & originem habuit, & finem est habiturum. Caeterum *sempiternitas*, & *aeternitas* etiam a nobis, ubi acri illa distinctione opus non est, miscebuntur.

Scholion. Illud animadvertendum, Latinos plerumque aeternum vocare longum aliquod tempus, ut totum vitae tempus ad mortem usque. Ita Chaereas ille Terentianus (a) *At nunc dehinc spero aeternam inter nos gratiam fore Thais*. . . . Idem Graeci vocabulis *αἰών*, & *αἰώνιοι*, quae rem perpetuo existentem ex originatione norant: nam Homerus ea *ἐπιθεῖα*, ne dum Diis minoribus, & Caeli, Saturni, Jovis filiis, sed adscritiis quoque, idest per apotheosim factis, passim tribuit. Obtinet idipsum apud Hebraeos in

voca-

(a) In *Ennucho* Act. v. Sc. 2. v. 32.

vocabulis *Kedem*, quod vertunt *antiquitatem*, & *aeternitatem*, atque *hedbb* vel *bbadb* *bbholam* quod *aeternitatem* quoque, & saeculum interpretantur. Nimirum his vocabulis plerumque longum aliquod, & minime definitum tempus significatur. Quae observatio Criticae quidem propria est, sed ab hoc loco non aliena.

LXXIII. Locum vocant Philosophi partem aliquam *extensionis* universi, aut *immobilem*, aut quae tanquam immobilis spectatur, cum relatione ad corpora, quae ea parte comprehenduntur.

Scholion. In hac definitione non satis inter se convenit Philosophis. Nam qui spatium vacuum esse putant, quum illud statuunt immensum, immobile, & eorum, quae sunt, primum fundamentum, locum appellant partem aliquam spatii hujus universi (a). At qui spatium illud pernegant, locum appellant *intrinsecum* quidem ipsam rei extensionem, *extrinsecum* vero superficiem illam, qua extensio rei ab aliis corporibus circumambitur (b), quaeque tanquam immobilis spectatur. Jam quum mentes sint *substantiae* prorsus inextensae, inde natum est perridiculum illud, eas existere quidem, sed nullibi, unde & *nullibisti* barbaro vocabulo dicti (c). Quod si vocabulo *nullibi* id intelligunt, quod Scholae ajunt, mentes non circumscribere locum, non rite eo utuntur: nam quod nullibi est, nec circumscribit locum, nec definit.

LXXIV. Motus est qualiscumque actio, qua *ens* de loco extrinseco in locum extrinsecum transfertur.

Scholion. Nihil heic moror pueriles quaestiones, quas circa hanc definitionem movere Cartesiani quidam solent: ineptae enim sunt, gravitate Philosophorum indignae, & sophisticam sapiunt. Nihil enim probant aliud,

E 2

nisi

(a) Patricius *Pancosmiae lib. 1.*
(b) Cartesius *part. 1. Princip. & Sylvanus Regis in Physica Cartesi.*
Vid. Berigard. Circ. Pis.
(c) Morus *part. 1. Ench. cap. 37.*

nisi nos motum ex relatione corporum adjacentium percipere, absolutum vero nullo modo percipere posse, quod ultro fatemur. Nam quod Cartesius motum definierit, *translationem corporis ex vicinia eorum corporum, quae immobiliter continentur, & tanquam quiescentia spectantur*, id quale sit Cartesiani viderint. Subterfugium id fuisse summa calliditate quaesitum, ne videretur Terrae motum statuere, quem Ecclesiae decreto Galilaeus noster ejuraverat, scripsit Johannes Clericus. Jam vero, qua ratione corpus, ejusque partes omnes actione motus afficiantur, & qua ratione actio motus de subjecto in subjectum transferatur, id vero est quod fortassis ignoramus (a).

C A P. VIII.

De Perfectione, Veritate, Bonitate, Similitudine, Ordine, Proportionem, Pulchritudine.

LXXV. **R**es perfecta dicitur, quae plene facta est, ut nihil ei addi, nihil demi possit. Hac significatione relationem habet ad *Artem*. Itaque perfectio est aut *humana*, aut *naturae*, seu *divina*. Illa est, cui nihil ars humana reliquum habet, quod addat: haec, cui nihil reliquum est, quod divina arte addatur. Sed quum quicquid fit, ob finem aliquem fiat, seu ab homine, seu a Deo; inde fit, ut saepe ex fine cujusque rei perfectio aestimetur. Quare ea res dicitur perfecta, quae ita facta est, ut nihil ei desit, quo fini suo respondeat: imperfecta contra, qui, quo finem suum assequatur aliquid deest. Atque hac notatione disputatur, perfecta, necne sint artium humanarum opera, aut naturae res. Sed earum quaestionum solu-

(a) Baelius in *Dictionario Art. Pyrrh.* & Perevius de *communib. princip. lib. xvii. cap. 4. & 5.*

olutio a duobus pender 1. ut rerum earum fines probe intelligantur: 2. ut plene earum cum iis finibus congruentia comprehendatur. Haec notio naturam divinam non attingit. Haec perfectio dicitur *perfectio finis*.

LXXVI. Jam vocabulum *Perfectio* sumitur etiam pro rei entitate: ac ita dicuntur res magis aut minus perfectae, prout majorem aut minorem entitatem habent; atque haec notio metaphysica est. Illud vero est, quod non videtur satis intelligi, quid istuc sit, res habere majorem, aut minorem entitatem. In eam sententiam hoc vocabulum sumi apud plerisque lego, ut ea dicantur habere majorem entitatem, quae minus *contingenter* existunt; minorem, quae magis: minus porro contingenter existere ajunt, quae nec generantur, nec corrumpuntur, & inter haec, quae majori attributorum numero, aut iisdem, sed intensioribus, praedita sunt; cujusmodi sunt *substantiae simplices*; & inter spiritus, intelligentiores: magis vero contingenter existere ea, quae generantur, & corrumpuntur, velut corpora. Hanc dicemus *perfectionem entitatis*.

Scholion. Quibus ex rebus intelligitur, quid sit, quod dicitur, domum, navim, arma, picturam, sculpturam, ac alia artium humanarum opera esse perfecta, aut minus perfecta: nempe cum ad earum fines eas res comparamus. Tum naturae res, plantam, animantia bruta, homines, rerum ordines, cetera perfecta esse, aut minus perfecta: scilicet ad entitatem, & naturae fines eas contendimus. Item quid sit, mentes esse corporibus perfectiores, aut mentes aliis mentibus: hic solam entitatem spectamus. Sed quid significare volumus, quum dicimus Deum esse perfectissimum? Nempe utrumque, ut scilicet nihil ei desit, quo sit quidquid esse potest; & ut necessario existat.

In ea ergo quaestione, Deus potuerit ne creare homines perfectiores, aut perfectiorem mundum, nemo esse